

CARLES SALVADOR

1893–1955

VICENT SIMBOR

Aquesta biografia de Carles Salvador, obra de Vicent Simbor, fou editada per primera vegada el 1983, a València, per Quaderns 3i4, amb el títol *Carles Salvador: política i nacionalisme*.

La Fundació Josep Irla la reedita, amb correccions i noves informacions del propi autor.

Barcelona, abril 2008

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

La publicació d'aquesta obra ha rebut el suport
del Centre d'Història Contemporània de Catalunya

Fotografia de coberta: arxiu de la Fundació Carles Salvador

CARLES SALVADOR

1893-1955

VICENT SIMBOR

SUMARI

Una vida activa	7
Un breu record de la seua obra	9
El pensament polític	13
La qüestió nacional	19
L'activisme polític	29
Conclusió	59
Índex onomàstic	65
Índex d'organitzacions	69
Índex de publicacions periòdiques	71
Índex bibliogràfic	73

UNA VIDA ACTIVA

Carles Salvador i Gimeno va nàixer, el 20 de gener de 1893, en el bell cor del barri del Carme de València, en el número 48 del carrer de Dalt, en el melic de la ciutat vella. L'origen familiar era humil. El seu pare, hereu d'una llarga tradició familiar dedicada a l'ofici de fuster, tenia un taller en la mateixa casa on nasqué Carles Salvador i els altres quatre germans. Destinat a seguir la professió familiar, l'atzar, mitjançant un accident fortuït, en que es trencà el colze, i del qual ja mai més no quedaria restablert en òptimes condicions, propicià la desviació del rumb professional i el canvi de l'ofici de fuster pel de mestre.

Carles Salvador acaba els estudis de Magisteri als divuit anys, quan eixia de l'Escola Normal de València el 1911 amb el títol de mestre. El 5 d'octubre de 1912 va prendre possessió interina de la plaça de mestre d'Aielo de Malferit, a la Vall d'Albaida, fins el 1915, en què el 14 de desembre guanyà una plaça en propietat per posició lliure i fou destinat a l'escola de Benassal, a l'Alt Maestrat; ací es casà amb Sofia Monferrer i Beltran i hi romangué fins al darrer trasllat el 1934, a Benimaclet, poblet del cinturó perifèric de la ciutat de València, en què continuà la docència escolar, l'obra gramatical i literària i l'activitat cívico-cultural fins a l'arribada de la mort, el 7 de juliol de 1955.

Fruit de la seua dedicació al valencianisme cultural i polític va ser la participació en campanyes político-culturals i en diversos partits polítics nacionalistes, com més avall veurem, i també, erigir-se en el patrocinador i màxim responsable de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana, que impulsà des del 1921 fins a l'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera. L'activitat cultural el portà també a ocupar llocs decisius en totes les entitats culturals valencianes: director de número i president de la Secció de Llengua i Literatura del Centre de Cultura Valenciana; president de la Secció de Literatura i Filologia de Lo Rat Penat; professor de la Càtedra de Valencià a l'Institut d'Idiomes de la Universitat de València; col·laborador de l'Institut d'Estudis Catalans i membre de la Comissió Patrocinadora per a l'edició del *Diccionari Català-Valencià-Balear* d'Antoni Maria Alcover i Francesc de Borja Moll.

UN BREU RECORD DE LA SEUA OBRA

Hom podria començar el breu repàs de la seua obra parlant del treball gramatical. En aquest vessant Carles Salvador gastà les energies en l'elaboració de manuals i tractats de divulgació de les normes fabrianes. Si abans de 1932 —fou un dels signants de les Normes ortogràfiques de 1932 a Castelló— es dedicà a defensar la unitat lingüística de les terres catalanoparlants i la solució fabriana com a única viable, després d'aquest aplec començà a escriure nombrosos tractats per a l'ensenyament, que culminarien en la *Gramàtica Valenciana* de 1951, que encara avui continua formant els valencians en la seua llengua. És un esforç que, reduït a xifres, significa set obres gramaticals publicades i tres d'inèdites.

A tots els seus opuscles i les seues gramàtiques cal afegir, però, l'enorme treball realitzat en la creació de cursos per correspondència. En efecte, en acabar la Guerra Civil amb la desfeta de republicans i nacionalistes, la majoria d'aquells qui veïen la urgent necessitat de recomençar les tasques, si més no per «conservar-ne els mots», entraren a la Societat Lo Rat Penat, única entitat que havia conservat la vida. I, és clar, Carles Salvador s'hi va acollir i des de Lo Rat Penat organitzà els cursos de llengua a partir de 1949.

D'altra banda, des de gener de 1913, quan publica la primera narració breu a la revista *Foc y Flama*, fins als inicis de juliol de 1955, data de la seua mort, Carles Salvador no ha deixat d'escriure literatura de creació i assaigs. El balanç total és ben contundent: vint obres de narrativa publicades (entre aquestes una traducció d'Homer), totes d'extensió breu, i vuit d'inèdites; set obretes teatrals publicades, la meitat d'un parell de pàgines (entre aquestes la traducció de *La senda del amor*, de Jacinto Benavente) i set d'inèdites; cinc assaigs publicats, entre els quals destaca en extensió i interès *Les festes de Benassal*, i cinc d'inèdits. A més a més, conreà també dos «gèneres» ben típicament valencians: el *milacre* (*La boja de Catí*) i el llibret de falla (divuit en total).

De tota aquesta extensa producció literària és necessari destacar l'obra poètica, reconeguda unànimement com la més interessant i reeixida. La influència de Joan Salvat-Papasseit a *Ver-mell en to major* (1929), *Rosa dels vents* (1930) i *El bes als llavis* (1934) és inqüestionable. Però no acudí només a Salvat, també són evidents trets carnerians, maragallians, de Sagarra... Carles Salvador admirava la recuperació político-cultural de Catalunya i hi begué del Noucentisme i l'Avantguardisme, el qual introduí al País Valencià. Val la pena, doncs, recordar ara i ací que fou un autoproclamat avantguardista, un dels pocs escriptors «a la moda» de la València dels anys vint. Té el mèrit d'haver estat un dels innovadors del panorama literari local, enfrontant-se a la tradició llorentina jocfloral, encara continuada per tot un eixam de seguidors que pul·lulaven tan contents pel país amb el seu credo arcaic, com Carles Salvador denunciava el 1925:

«Ja té anunciats "Lo Rat-Penat" de València els seus Jocs Florals. Si no dugués la fetxa de 1925 diria's que és el cartell de l'any

1900, o encara del segle passat. (...)

Ja podrien renovar-se eixos senyors de "Lo Rat-Penat". La festa aniria igual de brillantor; de joves que vulguessen fer de Reina en trobarien a dotzenes, com ara; de poetes a premiar se'n presentarien tal volta més i la Poesia Valenciana augmentaria en valor i en consideració...

Peró si ells ho volen aixina, què li hem de fer!»¹

A més a més, com a mestre, sentí una vigorosa inquietud pedagògica que el portà a la lectura de Pestalozzi, Froebel, Girard, Herbart i Montessori.

Carles Salvador, ajuntant teoria i pràctica, s'alçà en defensa del dret pedagògic a l'ensenyament en la pròpia llengua. La seua vida fou una incansable dedicació en aquest fi, ja publicant opuscles, com *L'idioma valencià a les escoles*, ja promovent campanyes cíviques i creant entitats per a l'assoliment d'una estructura cultural sòlida al País Valencià, com la ja esmentada Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana.

I no acaba ací tota la seua producció: cal afegir les més de sis-cents col·laboracions aparegudes en una seixantena de publicacions diàries i periòdiques d'arreu dels Països Catalans, perquè només va escriure en diaris i revistes del País Valencià, Catalunya i les Illes.

1 De la glossa «Jocs Florals», publicada al *Diario de Castellón*, 19 de maig de 1925. En aquest i en tots els paràgrafs que cite he normalitzat la puntuació, accentuació, apostrofació i contracció, per tal de facilitar-ne la lectura.

Des d'aquests articles —entre els quals destaca la llarga sèrie del *Glosari*, a imitació d'Eugeni d'Ors— exposarà Carles Salvador el seu ideari polític, pedagògic, lingüístic, estètic i la crítica dels trets socials negatius.

De tota manera, en parlar de l'obra de Carles Salvador és molt difícil separar-la en compartiments isolats —poesia, teatre, pedagogia, manuals gramaticals...— perquè tota, absolutament tota la producció salvadoriana, conté en major o menor grau, però el conté, l'anhel de l'exemple nacionalista, puix Carles Salvador era un «polític de l'idioma», segons confessava a l'antologia de la poesia valenciana de 1930:

«Utilitzo la Poesia per l'íntim goig d'escriure la meua llengua.

Si no ningú llixqués els meus poemes també els escriuria amb la mateixa fruïció d'ara. Els publico per exemplaritat propagandista, d'acció. Sóc un polític de l'idioma».²

Vet ací resumida la seua formidable obra. Grandiosa per la varietat i pel lloc i moment on va ser feta.

² Diversos: *Antologia de la poesia valenciana en 1930*. Ed. L'Estel. València, 1930, p.103.

EL PENSAMENT POLÍTIC

Si haguéssim de reduir a conceptes definitoris de fàcil comprensió el seu pensament polític, la definició més adequada seria la d'un convençut liberal democrata-cristià, o si es prefereix, d'una irrenunciable concepció cristiana i individualista —contrari al socialisme i comunisme— de la vida. El seu cristianisme queda ben palés en les seves paraules de 1925, vestides d'imatges plenament noucentistes:

«Crec que el cristianisme és la major llum de la humanitat i la major claredat del mediterranisme».³

I després d'uns anys d'atac al feixisme i al comunisme, el 1933 fa aquestes declaracions que podem considerar madures, puix que Carles Salvador en aquell moment ja tenia quaranta anys:

«La màxima acusació que faig a la tal generació [la precedent] és la d'haver-se creuat de mans davant la creixença del socialisme quan l'individualisme no era, no és, fracassat encara. Cal que la nostra generació es llenci a revisar la filosofia de l'individualisme i aparti d'ella tots els egoismes nocius, totes les falles, i pugni per unes generacions a venir que facin de la vida un art i no una ciència, ja que

3 De la glosa «El meu credo», publicada al *Diario de Castellón*, 6 d'agost de 1925.

les Ciències no són sinó auxiliars de la Vida, però no la mateixa vida.

Tots els treballadors de l'esperit tenim aquesta obligació per salvar els treballadors del materialisme i nosaltres mateixos d'un retorn més o menys brusc al medievalisme, ja clàssic, de les civilitzacions caigudes».⁴

De la seua defensa de l'espiritualisme contra el materialisme ja donen fe les primeres glosses, com aquesta de 1921, en què deixa ben clar el rebuig d'una educació basada en el materialisme en lloc de l'espiritualisme:

«Gascony [*sic*] Maríndia d'espiritualitzar l'escola—alentador dels humils—. Caldria però espiritualitzar el mestre. I que en aparèixer la faula “la cigala i la formiga”, no honorem “la formiga” sinó “la cigala”...

Què és “la formiga” sinó el materialisme?

Mentres a l'escola continue fruit distinció “la formiga” l'escola no serà espiritualitzada».⁵

Així, oposat a les solucions comunistes i socialistes, la seua concepció demòcrata-cristiana el porta a buscar la solució dels problemes econòmics i socials en la cristiana comprensió entre rics i pobres, per tal d'evitar els odis socials, la revolució:

«S'ha observat que és millor que els xics pobres siguen tracts pels xics rics com a iguals, que no siguen tinguts per objecte de caritat.

La Caritat és bona, és magnífica, és admirable però indica com-

4 De les declaracions a *La Revista* de Barcelona, gener-juny de 1933.

5 De la Glossa «Dietari, 28», publicada al diari *Libertad* de Castelló de la Plana, 31 de desembre de 1921.

passió. I la desgràcia major que pot caure sobre l'home és la de tindre necessitat de compassió.

El compassiu és un ser superior que devalla a un plano inferior. Devallar, fer-se petits davant el petit és honorar-se.

És possible que aquesta honor dure uns instants. Però considerar-se iguals els rics als pobres desde que s'inicia l'educació fins la mort, és honorar-se contínuament, durant tota la vida.

I además de l'honor s'obté l'extirpació dels odis socials».⁶

Durant tota la dècada dels anys vint Carles Salvador anà evolucionant cap al republicanisme, i, potser, l'oposició de la monarquia a acceptar una organització federal de l'Estat espanyol no fou aliena a la seua evolució vers el sistema polític republicà. La solució federal era adoptada i defensada només pels partits d'«esquerra»,⁷ és a dir, pels partits republicans. Així, el ferm nacionalista Carles Salvador no s'està de denunciar públicament i amarga el 1930 l'actitud cega de les dretes monàrquiques envers aquests problemes:

«Si és que el federalisme espanyol és una solució d'esqueres, és a dir, si és que les dretes monàrquiques són tan dures de comprensió que no admeten ni la possibilitat d'una conciliació, hauran de vore com els regionalistes de tot Espanya deriven forçadament cap a l'esquerra i cap al republicanisme. Uns ja es desenganxaven ahir i han fet declaracions netament de fervorosos republicans; altres es desenganyaran en dies propers. I tots els qui fins ara contempen amb goig el creixement del regionalisme

6 Glossa «Igualtat», publicada al diari *Libertad*, 10 de febrer de 1922.

7 Quan Carles Salvador —com els seus coetanis— parla d'«esqueres», cal entendre per sobre de tot «antimonàrquic».

hauran de decantar-se per pregona convicció a les solucions ràpides i radicals pròpies dels partits d'esquerra».⁸

I ho denunciava amb amargor, perquè ell era abans que res nacionalista, i havia cridat en diverses ocasions tots els valencianistes a la lluita per l'alliberament del País Valencià, fossen de la ideologia que fossen. Moltes vegades havia encoratjat tothom per crear un front comú, interclassista, de reivindicació nacional. Hagué de veure, però, com la pretesa unió fallava pel costat de la dreta, fins i tot li fallaren a la hora de la veritat antics amics de passades campanyes, com públicament criticava. L'opció de veres nacionalista era, i cada dia de forma més evident, una opció d'esqueres. Precisament aquest mateix 1930 proclama amb contundència el seu ideal polític, basat en la concepció demòcrata-liberal i republicana:

«En recomençar la nostra col·laboració en *Libertad* i en obrir [de] bat a bat aquest *Finestral* enarborem la bandera barrada, mai no plegada aquests sis anys que tant s'han escoltat dins de la història de la nostra terra i manifestem als amics polítics i als adversaris:

Treballarem, de vell nou, pel:

Valencianisme.— Personalitat jurídica de Castelló, València i Alacant unides per tots els llaços terrals.

Liberalisme.— Drets de l'home, del ciutadà i de la nació, de la qual la nostra terra forma part.

Democràcia.— Soberania del poble del qual han d'emanar tots els poders de l'Estat.

8 De l'article «Per la concòrdia», de la sèrie «Finestral», publicat al setmanari *Libertad*, de Castelló de la Plana, número 9, 1930.

República.— Corol·lari de la Democràcia és la República».⁹
Però aquesta República, en què el Carles Salvador republicà, demòcrata i liberal havia dipositat totes les esperances de la solució nacional i sòcio-econòmica, ni que fos amb un sincer reformisme, anava envellint sense produir ni un tímid Estatut d'Autonomia en l'ordre nacionalista, ni un autèntic canvi en l'ordre sòcio-econòmic, amb un poder regentat encara pels cacics, com des d'abans ja havia denunciat ell mateix:

«Hi ha coses —la política, per exemple— que de tan humanes com són formen la substància dels apassionats. U, sense voler, fa política —en la justa o en la injusta— acepció de la paraula.

Aquells antics cacics de poble que ara estan en dejuni —quina quaresma més llarga!— fan política encara, quan menys, amb la somrisa amistosa que dediquen als seus antics esclaus.

Bé poden declarar —com ho ha fet Trotzki— que ells no se fiquen en política i que ni en res no volen ficar-se.

Bé poden fer cara de gran dejunadors. Aquells cacics de poble, en ésser davant d'un futur elector de pasta d'esclau, l'afalaguen, li peguen copets a l'esquena, li demostren afecció... y [*sic*] pequen.

Fan política. Estem en dejuni, però ells mesclen la carn i el peix».¹⁰

I ara encara continuaven manant els cacics a les comarques més endarrerides —com la del Maestrat, on treballava de mestre Carles Salvador— per la ignorància i submissió de la gent, men-

9 Article «Carles Salvador fa declaracions republicanes», de la sèrie «Finestral», publicat al setmanari *Libertad*, número 4, 1930.

10 De la glossa «La quaresma dels cacics», publicada a *Diario de la Mañana*, de Castelló de la Plana, 24 de març de 1929.

tre ell veia caure a trossos l'il·lusionat poder del vot democràtic i escrivia aquestes ratlles saturades de ràbia:

«Amb la gent així [la gent de les comarques endarrerides] no hi ha més que dos camins: o la trabucada a que s'han fet mereixedors pel propi abandonament, o les lliçons més amorosament distribuïdes per a fer-los comprendre que ells son hòmens amb drets i amb deures; els drets a ser ensenyats i no enganyats i els deures d'obrir els ulls i comportar-se com a persones civils».¹¹

Tot plegat menà Carles Salvador al desencís pel tipus de República que substituï a la Dictadura de Primo de Rivera i el féu escriure aquesta amarga confessió:

«La República que vós [Godofred Hernández] i jo sentim en la sang no és la dels cacics, ni la burgesa, ni la unitària...»¹²

Després, en plena Dictadura franquista, Carles Salvador, com tants altres, hagué d'emmudir políticament i vessar les energies en la lluita per la represa cultural.

11 De l'article «El gran caciquisme», publicat al setmanari *Avant* de València, 1 de novembre de 1930.

12 De l'article «El novell republicanisme rural», publicat al setmanari *Avant*, 9 de maig de 1931.

LA QÜESTIÓ NACIONAL

La situació nacionalista per la qual travessa actualment el País Valencià reactualitza de tal manera les opinions i els arguments nacionalistes de Carles Salvador, que no tan sols són fàcilment entenedors sinó que, fins i tot, apareixen com a purament trasplantables. La inquietud patriòtica se li va despertar amb l'assistència als Jocs Florals, als quals el va portar el seu pare; però fou el 1907 —i coincidint amb el temps del seu estudi a l'Escola Normal— que entrà plenament en la colla valencianista, arran de la celebració de l'Assemblea Regionalista Valenciana, organitzada per la societat València Nova, que presidia Faustí Barberà.

L'ambaixada de Catalunya repartí els dos opuscles que havia editat per a l'Assemblea: *Al poble de València / Al pueblo de Valencia* i *Catalunya a València* i fou precisament aquest darrer, editat pel Centre Nacionalista Republicà, el que més va influir en l'enfocament molt jove —tenia catorze anys— Carles Salvador, que un any després, en 1908, no sols confessava haver descobert la unitat cultural del País Valencià amb Catalunya, les Illes i la Catalunya Nord, sinó que també es proclamava defensor d'una unió política:

«L'ideal nacionalista valencià no es detura a l'haura la llibertat de València si no [=sinó] que té per norma el constituir-se amb

Catalunya, Rosselló i Mallorca, és a dir, l'antic solar de nostra única llengua, una unió política i espiritual ferma, puix les nissagues ètniques són unes».¹³

També aleshores descobreix els drets nacionals dels altres pobles de l'Estat espanyol i, d'acord amb el mestratge de Prat de la Riba, defensa la solució que passaria per la federació dels pobles d'Ibèria:

«Per aquells mateix temps vaig sebre del nacionalisme Basc, i del Gallec, i del florèixer de l'Aragó i de la Castella esmortuïda i erma; per Almirall i per Sabino vaig formar un cos polític de la Ibèria, però no un cos esperitual car sé que d'un esperit propi naix un govern propi; i així és com nosaltres hem de governar-se; com ho han de fer els gallecs-portuguesos, els bascs i els castellans puix diferents esperits han de tindre diferents règims, com diu el federalisme d'En Prat de la Riba, aquell gran home mort ans d'assolir la nostra soberania nacional».¹⁴

Així, doncs, Carles Salvador eixia de la Normal el 1911 amb una concepció molt definida de la qüestió nacional valenciana. Concepció, però, que, de tota manera, travessà diverses etapes, motivades segurament per una prudència tàctica, fins arribar a la postura de maduresa. Així, el 1919, moment d'apogeu nacionalista valencià, Carles Salvador sembla moderar les seues declaracions públiques nacionalistes evitant una postura d'unitat catalana, com la defensada quatre anys abans, ja que potser

13 Tret de l'autobiografia escrita el 1920, sense paginar, i inèdita encara: *La vida nova*, capítol VI.

14 Tret de *La Vida...*, capítol V.

imaginava que podria haver restat alguns simpatitzants al valencianisme que competia esperançat a les urnes electorals:

«...constitución del Estado Valenciano, libre dentro de la federación ibera».¹⁵

Tanmateix, el fet que Carles Salvador continuava alhora mantenint intacta la seua concepció nacionalista, basada en la unitat política del País Valencià, Catalunya i les Illes, el demostra aquesta manifestació pública apareguda al diari portaveu del valencianisme *La Correspondencia de Valencia* on, cautament, substitueix Països Catalans o un terme semblant per «tierras de lengua occitana»:

«El sol entra en España por estas tierras de lengua occitana, y el hecho es tan significativo que nos recuerda que con el sol entra y entrará la transformación de la Península. (...)»

Continuaremos, sí, imposables en la ruta del nacionalismo de la tierra de lengua occitana, y conseguiremos llegar a integral reivindicación de nuestros derechos».¹⁶

Amb el canvi de conjuntura política dels anys trenta, Carles Salvador ja defensa públicament sense concessions la unitat política d'un gran Estat Català. Així, el 1930 declara públicament des de les planes de *Libertad*, de Castelló de la Plana, i privadament en la seua correspondència, la defensa d'un País

15 De l'article «La Gramàtica y lo que significa *La Gramàtica Valenciana* de Ortín», publicat a *Renovación*, 22 de febrer de 1919.

16 De l'article «El sol les lleva la doctrina», publicat a *La Correspondencia de Valencia*, 7 de novembre de 1919.

Valencià, format per les comarques naturals, integrant autònom d'un gran Estat Català, alhora que rebutjava el vell anhel del nacionalisme català primerenc d'un Estat ibèric, que ell mateix, com sabem, havia recollit:

«He llegit el Manifest. Conforme. El firmo. Trobe, però, a manca l'afirmació, substantiva, de la nostra catalanitat. La personalitat valenciana bé prou considero deu ésser reconeguda per l'Estat espanyol republicà. Jo declaro —i m'agradaria que el nostre Manifest ho digués o que ho deixés entendre, per a evitar enganys— que sóc català de València i vullc ser ciutadà valencià d'un Estat Català i no un espanyol de València o d'un Estat Ibèric. València dins Catalunya amb les naturals llibertats autonòmiques que la nostra personalitat col·lectiva necessita per beneficiar València i l'Estat Català».¹⁷

I tres anys després, sintetitzà el seu pensament nacionalista en aquelles contundents declaracions a *La Revista*, de Barcelona, dites amb la contundència que li facilitava l'allunyament de les possibles coercions de l'ambient exacerbant de la ciutat de València:

«Valencià de la ciutat de València, declaro que sóc català. Història, llengua, cultura i voluntat es concerten per a declarar la meua no catalanofília, sinó la meua catalanitat. Voldria, doncs, un Estat Català que compregués totes les terres de llengua catalana i el meu País Valencià autònom dins l'Estat Català».¹⁸

17 Fragment d'una carta a Adolf Pizcueta el 6 de març de 1930. El Manifest, de què parla, és el constituïu del partit Agrupació Valencianista Republicana.

18 De les declaracions a *La Revista* de Barcelona, gener-juny 1933.

Un altre aspecte col·lateral amb la seua concepció nacional és la relació d'aquest gran Estat Català —o del País Valencià en algunes declaracions pels volts de 1920— amb la resta de l'Estat espanyol. Aquesta només podia ser: federació, confederació i independència. I Carles Salvador es decidí temporalment per cada una de les tres fins a l'elecció final del temps republicà, en què sembla triar una vaga confederació. Ja coneixem les seues primeres manifestacions, arran de l'Assemblea Regionalista Valenciana, quan es decantava per la federació ibèrica. Una federació que, seguint el model de Prat de la Riba, afirma que tindria el seu motor en un gran Estat Català:

«El sol entra en España por estas tierras de lengua occitana, y el hecho es tan significativo que nos recuerda que con el sol entra y entrará la transformación de la Península. No podemos, pues, dejar de trabajar, aunque se nos diga que tierras adentro no oyen nuestras voces de liberación y de engrandecimiento».¹⁹

I idèntica solució i missió regeneradora defensa en parlar d'Estat Valencià:

«... constitución del Estado Valenciano, libre dentro de la federación ibera; significa el claro alborar de las tierras de levante para llevar tierras adentro el simbólico ramo de olivo».²⁰

19 De l'article «El sol les lleva la doctrina», publicat a *La Correspondencia de Valencia*, 7 de novembre de 1919.

20 De l'article citat «La Gramàtica y lo que significa *La Gramàtica Valenciana* de Ortín», publicat a *Renovación*, 22 de febrer de 1919.

Tanmateix, potser en moments de ràbia davant l'absoluta incomprensió del govern espanyol per les reivindicacions nacionalistes, arriba a predicar una solució independentista, com el 1921, enfortit per l'exemple irlandés:

«A les terres espanyoles hi ha feta una unió, no una "unitat".

I les nacionalitats d'Espanya diuen a l'Estat, ara, davant el cas d'Irlanda lliure:

"Estat: així com se fa, se desfà la unió de les nacions".

Seria un avís si tinguérem esperit de sacrifici.»²¹

A finals de la dècada dels anys vint retorna a la solució federal defensada pels partits republicans. I per fi, en la dècada següent propugna, el 1930, des de les planes del setmanari *Libertad* de Castelló de la Plana, la confederació d'una gran Catalunya —integrada per la federació de regions autònomes federades, entre les quals hi havia el País Valencià— amb la resta de l'Estat espanyol, i tres anys després, des de *La Revista* de Barcelona, com ja sabem, advoca per un Estat Català —també integrat pels Països Catalans—, sense més aclariments sobre la relació que havia de mantenir amb les altres nacions de l'Estat espanyol.

Que ningú, però, s'enduga una opinió errònia de Carles Salvador. Ha quedat ben diàfan el seu nacionalisme a ultrança, motiu principal de la seua actuació cívico-política. Això no obstant, mai no caigué en el xovinisme ni en el localisme, ans al contrari, aprofità sempre la menor ocasió per a patentitzar la seua vocació internacionalista, i més encara, europeïsta. Ara bé, d'una Europa basada en una llibertat real de l'individu, organitzat en nacions històri-

21 De la glosa «Més Irlanda», publicada al diari *Libertad*, 22 de desembre de 1921.

co-naturals, no en estats artificials i esclafadors de les llibertats dels diversos pobles aplegats al seu si. O, com diu ell mateix:

«Qui havia parlat de localisme? “amics d'Europa”.»²²

Però d'una Europa superadora dels plets nacionals:

«Confederació europea, per què no? No hi ha Suïssa com mostra d'allò que podria ser Europa? No estan allí superats uns grans problemes ètnics, econòmics, lingüístics, etcètera?»²³

També, en fi, val la pena no oblidar, perquè van estretament unides a la qüestió nacional, les opinions de Carles Salvador sobre els trets negatius de la seua comunitat respecte a la pròpia identitat nacional: els «regionalistas bien entendidos», el valencianisme, els patriotes de falla i traca, etc., etc.

Cal deixar ben clar d'antuvi que, si bé Carles Salvador usa en els seus primers articles, del 1917 al 1920, els termes «regionalisme», «regionalista», aquests no tenen per a ell el mateix valor que en l'actualitat, és a dir, regió valenciana integrada dins la nació espanyola, sinó que tenen un significat òbviament substitutiu de «nacionalisme», «nacionalista». Ell, és clar, no s'identificava ni amb els regionalistes ni amb els «regionalismo bien entendido», i ja el 1919 afirmava sense embuts:

22 De la glosa «Imperialisme», publicada al diari *Libertad*, 10 de gener de 1922.

23 De la glosa «Europeisme», publicada a *Diario de la Mañana* de Castelló de la Plana, 27 de març de 1929.

«Y yo, que he tenido un gesto de gran desprecio para las palabras de ese valenciano de “regionalismo bien entendido”, he de hablar del por qué de nuestras razones».²⁴

I el 1925 escriu per deixar ben definida la seua posició, encara que exagerant per oposició una postura centralista, però no de la nació espanyola, que de veres no defensava:

«Jo quan era jovenet era un regionalista recalcitrant. Aquelles discussions meues sobre regionalisme, que lluny són ja. Ara sóc un centralista furibund. Per què? Perquè he canviat d'idees; per res més. No és prou? (...)

Jo veig que bastir un règim polític damunt la regió per governar-se segons demanen els regionalistes no és bastir res sòlid. El que interessa la regió interessa la nació²⁵ i el concedir prerrogatives, autonomies a cada regió d'una mateixa nació és afeblir el concepte de nació i la nació mateixa».²⁶

I reprenia aquestes idees el 1925, en l'article que millor sintetitza el seu concepte dels regionalistes:

«Els regionalistes que no són polítics són uns diletants; amb això ja en tenen prou per a baladrear i voler posar-se davant i en-

24 De l'article ja citat «El sol les lleva la doctrina», publicat a *La Correspondencia de Valencia*, 7 de novembre de 1919.

25 Compte!, que Carles Salvador parla de nació, bé la valenciana bé la catalana (=Països Catalans) —i en aquest article sembla evident que sobre la darrera— i no de l'Estat espanyol. La prudència terminològica, que fins i tot pot conduir a un obscuriment i a una tergiversació del sentit real de les afirmacions, no era un caprici estilístic de l'autor, era ben cert obligada per la Dictadura de Primo de Rivera.

26 De la glosa «Sobre regionalisme-I», publicada al *Diario de Castellón*, 25 de juny de 1925.

front dels centralistes com jo.²⁷

—Jo parle en valencià —segurament perquè no en saben més—; jo afirme que Sorolla, Benlliure i Serrano són els millors artistes del món; jo per olorar el fum de la traca córrec tres hores; jo per menjar-me una paella, o un arròs a banda o un all-i-pebre pagaria sis pessetes; jo sóc fallero; jo me pose a plorar a l'oir un tabalet; jo en alçar-me del llit cante l'Himne de l'Exposició; jo declare que la Batalla de Flors de València és la millor Batalla de Flors de totes les Batalles de Flors del planeta; jo afirme que “Lo Rat-Penat” i els Jocs Florals... Jo, puix, sóc un regionalista convensut! [...]

Estos regionalistas són els que abunden en els grupets de cantonada. No negaré que per ahí comencen alguns a sentir l'afecte a la terra i que ben educat el sentimentalisme es podria traure de cada un el regionalisme polític o el centralista furibunt; però mentres no ixquen d'on es troben avui, ells no són més que una tara feixuga, un lastre molt pesat que no deixa elevar cap el cel l'ideal polític.

Per a mi, el que sent la pàtria per les coloraines, pel tipisme, o per la manera de parlar d'un racó de muntanya, és un home abocat a no sentir les seues veus pairals i a d'eixar [=deixar] d'ésser un amant de la seua terra no més [=només] acabe el tipisme que l'engresca, no més [=només] desaparegudes les quatre dotzenes de paraules que es conserven en boca d'un parell de masovers.

Aquestos regionalistes no més [=només] ho són de llavis a fora, mentres dura la traca, la falla o el repic del tabalet o la llibertat de cridar fort, o mentres no els tapen la boca amb un pastís. Els regionalistes polítics que no se'n fien massa d'aquesta gent.

Ara, si els donaren una suficient instrucció i en saberen traure una cultura veritable, jo us assegure que de primer foren uns bons

27 Recordem que cal entendre «nacionalistes».

regionalistes però que després serien... després, Déu sap on va a parar un home de cultura fortíssima!»,²⁸

Tampoc no oblida Carles Salvador de criticar el «valencianerisme cursi i poca-solta»:

«Resultat: el triomf del valencianerisme.

Triomfen la dolçaina, la traca, la falla josefina, el miracle vicentí, la paella, el porrat...»²⁹

I els valencians de falla i traca:

«S'han cremat les "falles" de la capitalitat de la Pàtria.

Elles, epigramàtiques, són símbol de l'epigramata valenciana.

Falta de cultura cívica. [...]

Com se comprèn que tots els valencians estimen els costums de la Pàtria i no la mateixa Pàtria?

Com se comprèn que ridiculitzen i cremen la política centralista i que no fasen una revolució?

Com se comprèn que estimen, escriguen i venguen els llibrets explicatoris de les falles, tal com els fan, i diguen després que el castellà és més fi, més senyor, quan ells per a la seua millor festa s'apiten i s'ensenyorixen en valenciana llengua?

Falta de cultura cívica.

El gran epigrama, la millor falla valenciana seria aquella que, com la polaca, cremara l'ensenyament importat i imposat per la nació veïna».³⁰

28 De la glossa «Sobre regionalisme-II i últim», publicat al *Diario de Castellón*, 26 de juny de 1925.

29 De la glossa «Més planys», publicada al diari *Libertad*, 28 de febrer de 1922.

30 De la glossa «Falles valencianes», publicada al diari *Libertad*, 22 de març de 1922.

L'ACTIVISME POLÍTIC

En el punt anterior ja he assenyalat com, coincidint amb l'ingrés a l'Escola Normal, Carles Salvador entrà en contacte amb el valencianisme, el moviment nacionalista que lluitava per una revitalització política i cultural del País Valencià. I com l'Assemblea Regionalista Valenciana significa el seu desvetllament nacionalista definitiu, sobretot gràcies a l'opuscle *Catalunya a València*, en què s'aplegaven treballs de Joan Maragall («Visca Espanya»), Domènec Martí i Julià («El nostre renàixer»), Jaume Carner («L'acció de Catalunya»), Gabriel Alomar («A l'atzar del vent»), Ramon d'Abadal («La llengua valenciana»), i Ernest Moliné i Brasés («Resum sintètic de la història del catalanisme»).

Teodor Llorente, representant dels terratinents conservadors, refusà el càrrec de president honorari de l'Assemblea que li havien ofert. Com ha advertit Cucó,³¹ la negativa de Llorente a acceptar l'honor significà el divorci definitiu entre els valencianistes progressistes de València Nova i els conservadors espanyolistes membres de Lo Rat Penat. El valencianisme encetava una nova etapa amb aquesta Assemblea, que, malgrat acabar amb unes conclusions massa genèriques i no gaire pràctiques, significà

31 Alfons Cucó, *El valencianisme polític: 1874-1936*. València, 1971, p.67. De la pàgina 65 a la 75 hom pot veure l'anàlisi de Cucó sobre l'Assemblea Regionalista Valenciana.

un relançament del moviment valencianista: el valencianisme deixava d'aparèixer com un grupet d'amics; produïa una certa expectació en el poble valencià i a Catalunya, amb la qual s'incrementava la relació; s'escampava a altres indrets, com a Castelló de la Plana, i produïa un moment d'efervescència valencianista amb l'aparició de publicacions periòdiques (*Renaixement*, *Lo crit de la Pàtria* i *Terra Valenciana*) i opuscles, sobretot el titulat *Solidaridad y Regionalismo*, d'Eduard Martínez Ferrando, fita important del nou valencianisme.³²

Doncs bé, Carles Salvador fou un dels valencians conquistats aleshores i integrats a la lluita nacionalista, com ell mateix ens ho conta:

«Aprés va esdevindre que la corrent catalanista encapçalada amb el ferreny nom de Solidaritat Catalana i capguiada per aquells patriotes que s'anomenaven Prat de la Riba i Salmerón i quines ànimes són a l'ambient de Catalunya per una d'aquestes estranyes paraules conjurants de l'espíritual Allan Kardec, vessant-se a la nostra terra sembraren a l'entorn dels nobles varons valentinistes la llavor nacionalista valenciana, si bé del famós i ridícol abraç d'En Soriano i En Simó al Paraninf de la Universitat no resta més que unes despulles ideològiques tan pobres com l'esperit valencianesc d'aquells que es feien anomenar quefes de partit, al que durien poc a poquet al terreny on creix el Vixca València Lliure!

De les belles paraules que els oradors allí pronunciaren; dels patriòtics escrits que em feren present amb el fascicle "Catalunya a València" on competgen Maragall, Martí i Julià, Jaume Carner, Alomar,

32 Tret d'Alfons Cucó, *op. cit.*, pp.72-74.

D'Abadal i Moliné i Brasés, ixqué molejat lo meu esperit i purificat al crisol del verb. Llavors veguí que els catalans són germans nostres».³³

I aquella efervescència immediatament posterior a l'Assemblea de què parlava Cucó ens la corrobora també Carles Salvador:

«I ja dintre del any 1908 es va alçar una potentia veu dintre societats valencianes, la qual aplegà als meus pobres oïts i s'adinsà pel cervell al cor fent-lo tremar d'una venturosa joia pancatalanista, ço que era desconegut per mi puix no havia obert los ulls a la història fora de la castellana que a l'escola m'ensenyaren dient-me, no sé amb quin malastruc intent, de que els fets que allí es narraven eren els de més relleu a la Ibèria».³⁴

El jovenet Carles Salvador —no oblidem que comptava només amb quinze anys aleshores— confessa la seua admiració per Miquel Duran i Tortajada, el mestre a emular:

«El màgic tanyedor de la lira valenciana, aquest que ha dit en perfectes rimes noucentistes l'"Himne en Llaor de la Pàtria Futura", aquest gran patriota perseguit de la injusta justícia de l'atàvic Centralisme, monstre de tantes goles com vicis s'aturen a sa llet-jor, aquest valentíssim soldat de la Pàtria Miquel Duran i Tortajada, digué: "Jo, valencià enamorat del llenguatge de València, afirme que el meu idioma és el català. Jo, valencià, naixcut a València, afirme que la meua pàtria és Catalunya."

I així com aquestes paraules atemoritzaren als valencians que no obstant anomenar-se aimadors de les glòries valencianes militaven

33 Tret de *La Vida...*, capítol IV.

34 Tret de *La Vida...*, capítol V.

als partits polítics madrilenys, a mi me feren campió dels nous ideals, adveniment que espere «lloant la Terra, la sang, la fe en l'avenir i la memòria del passat.»³⁵

També aleshores, com abans s'ha dit, descobreix la unitat política del País Valencià, Catalunya estricta, Catalunya del Nord i les Illes, i, també, la solució federal per als diversos pobles d'Ibèria. Així, doncs, Carles Salvador eixia de la Normal el 1911 amb el seu títol de mestre sota el braç i era ja un nacionalista convençut i disposat a contribuir sense abandons en la lluita pel redreçament nacional dels valencians. I no tardà molt a iniciar-se públicament en la seua no menys llarga activitat nacionalista. El 1915 seria l'any del seu bateig; i el lloc, els Jocs Florals de Lo Rat Penat.³⁶ Passat l'entusiasme de l'Assemblea Regionalista Valenciana del 1907, i acabat en rotund fracàs l'intent de creació de la Solidaritat Valenciana, el valencianisme entra en un període de dificultats i letargia, del qual es recuperarà el 1914, quan es reorganitza la Joventut Valencianista, que aconsegueix de publicar el primer número del seu setmanari *Pàtria Nova* el 6 de març de 1915. També aquest any es fundarà un nou grup, la Joventut Nacionalista Republicana, que desaparegué ràpidament de la vida política.

La Joventut Valencianista, amb noves forces i il·lusions, però sense més ajuda, serà el grup capdavanter de les reivindicacions

35 Tret de *La Vida...*, capítol V.

36 Vicent FRANCH I FERRER ha estudiat aquests Jocs Florals en el seu treball «L'escàndol dels Jocs Florals de 1915 a València», premi Jaume I del IX Premis Literaris d'Alberic, juny de 1978, i, publicat per l'Ajuntament amb els treballs guanyadors dels altres premis, pp.43-60. Jo m'hi he basat.

valencianistes. I aviat trobà motiu de lluita. El president de Lo Rat Penat, senyor Cantó Blasco, nomenà mantenidor dels Jocs Florals del 1915 el diputat per Màlaga senyor Estrada, en una clara jugada política orientada per l'alcalde de la ciutat, senyor Maestre, ja que pocs mesos després s'havia de celebrar eleccions parcials a Corts per a designar el diputat que havia de cobrir la vacant per defunció del Dr. Moliner. La intenció, doncs, era presentar el senyor Estrada, antic maurista i actual membre del partit de Dato, i resultava perfecte iniciar la campanya propagandística, aprofitant les possibilitats dels Jocs Florals. Contra aquesta designació d'un mantenidor andalús, desconixedor del valencià i que, per tant, faria el discurs en castellà, esclatà la indignació dels membres de la Joventut Valencianista, que des del seu òrgan de difusió *Pàtria Nova*, iniciaren una ardorosa campanya contra la directiva de Lo Rat Penat i en defensa d'uns Jocs Florals monolingües en valencià.

Com que la campanya no serví per a modificar el nomenament del senyor Estrada, els membres de la Joventut Valencianista decidiren passar a l'acció directa: la nit del 31 de juliol, quan el mantenidor intentà començar el seu discurs:

«Oí la més atüidora xiuladissa que al Teatre Principal mai s'ha estat feta i que no terminà fins que la policia s'endugué a Govern Civil els jovents nacionalistes. Cal fer avinent que la protesta i el clam atronador que féiem tot dien [sic] *que parle en valencià!* no era per a ell, pobre senyor, puix que el desgraciat era tan afora d'aquella mena de parany que se li havia parat, que parla que parlaràs ens féu la prometença de que els seus fills adependrien nostra llengua per saborejar les alades rimes d'En Teodor Llorente. La protesta fou per al batlle de la Ciutat, i per als polítics que

anomenant-se regionalistes del “Rat” havien parlamentat amb els cacics de Madrid per tirar i desfer i anorrear la llavor que el pregoner Ignaci Iglésias ens havia deixat al solc de la joventut.

I al sortir aquella nit del Teatre, fent via a casa [...], a la bolxaca vibrava encara, tot joiós, el xiulet».³⁷

Aquesta confessió del mateix Carles Salvador, un d'aquells protagonistes, ens estalvia més descripcions de l'acte. Però sí que val la pena d'afegir que, si ell tingué la sort d'anar-se'n tranquil·lament a casa, part dels seus companys hagueren de passar abans pel jutjat, d'on eixiren al cap d'unes hores, car el jutge, pressionat pel mateix mantenidor Estrada, que no desitjava afegir més notes d'escàndol a la seua vida política, i pel diputat tradicionalista Pérez Lucia, posà en llibertat aquella mateixa nit tots els detinguts: Eduard Martínez Ferrando, Francesc Aguirre (president de la Joventut Valencianista), Miquel Duran i Tortajada (aleshores director del *Diari de Sabadell*), Rafael Trullenque, Manuel Monforte Conejos, Romà Barea Pérez, Manuel García Smith, i Marià Ferrandis Agulló (director de *Pàtria Nova*).³⁸ És a dir, els detinguts per la policia havien estat els caps visibles de Joventut Valencianista, la qual cosa, potser, indica una acció selectiva, o només que tal vegada els detinguts eren els situats al pati de butaques, mentre alguns dels restants, situats estratègicament per tot el Teatre Principal, pogueren escapar.

Els resultats polítics van ser molt favorables, si tenim en compte les escasses forces amb què comptaven. La premsa local es dividí en la valoració de l'acte dels joves valencianistes: *Las Provincias*,

³⁷ Tret de *La Vida...*, capítol X.

³⁸ Segons Vicent FRANCH I FERRER: *op. cit.*, p.54.

La Correspondencia de Valencia i *El Mercantil Valenciano*, minimitzaren l'acció de protesta, en un clar intent de llevar-los protagonisme públic; *La Voz de Valencia*, diari dels tradicionalistes, i sobretot el diari blasquista *El Pueblo* es posaren del costat de la Joventut Valencianista. Interessava molt als blasquistes l'atac als Jocs Florals, no pel mateix motiu nacionalista que a la colla de *Pàtria Nova*, sinó perquè, al capdavant, era també un atac als seus contrincants polítics: els conservadors, que dominaven Lo Rat Penat.

Però no sols reberen l'ajut públic d'aquests diaris locals, de Barcelona els arribà un munt d'adhesions d'entitats catalanes, i també d'arreu del País Valencià: la Joventut Regionalista, de Castelló; el Grupo Regionaliste, d'Alacant; i simpatitzants aïllats de diferents pobles.³⁹ Aquestes mostres de simpatia encoratjaren el grup, que tragué el 7 d'agost el número 23 de *Pàtria Nova*, el qual vessava ànims en la lluita nacionalista i atacs contra els conservadors. Però aquest fou el darrer número de la revista. Segurament les pressions pogueren més que l'entusiasme dels redactors. Començava de nou un parèntesi descendent del valencianisme, ara amb una duració de tres anys, car el 1918 eixiran una altra vegada les seues opinions al carrer per mitjà del diari *La Correspondencia de Valencia*, adquirit per la Unió Valencianista Regional.

Abans, però, acabem de concretar l'entrada a la vida política de Carles Salvador. Ja sabem del seu protagonisme en l'aldarull dels Jocs Florals del 1915, però, era membre organitzat de la Jo-

39 Segons Vicent FRANCH I FERRER: *op. cit.*, p.57.

ventut Valencianista? Una vegada més, podem recórrer a l'ajuda de la seua pròpia confessió:

«I la “Joventut Valencianista” edità un setmanari nacionalista titulat “Pàtria Nova”, on Eduard Martínez Ferrando i Marian Ferrandis Agulló dirigien l'Editorial i seriosos i pregons sembraven ideals i eren guia. Allí, a les retges de la publicació sentí cuallar-se la meua fe; des de llavors, tot ho done per la Pàtria, que és Mare única.

I demanant entrar al cenacle, les portes me foren obertes».⁴⁰

Si recordem que la Joventut Valencianista, reorganitzada el 1914, edità un any més tard el setmanari *Pàtria Nova*, el primer número del qual aparegué, com ja sabem, el 6 de març, haurem de concloure que Carles Salvador s'hi incorporà el mateix 1915, mesos abans de la sorollosa actuació del Teatre Principal, i quan comptava l'edat de 22 anys.

Del 1918 al 1923 transcorre un dels períodes més actius del valencianisme. La Lliga Regionalista de Catalunya, comandada per Cambó, necessitava buscar-se partits afins i aliats fora de Catalunya per imposar els seus criteris polítics, convenients a la burgesia catalana. Inicia, doncs, el 1917, contactes amb sectors polítics favorables bascs i valencians, que, pel que fa al País Valencià, van cristal·litzar un any després, amb la creació a primers de gener de la Unió Valencianista Regional, integrada per sectors ratpenatistes, pels valencianistes de la Joventut Valencianista i per la incorporació d'un naixent sector de la burgesia financera local, dirigida per Ignasi Villalonga.

40 Tret de *La Vida...*, capítol IX.

És obvi que la Unió Valencianista Regional era un conglomerat de concepcions polítiques molt diverses, que només podien coincidir en última instància en la revitalització nacional del País Valencià. I, per tal d'aclarir sobre uns punts d'acord bàsic les relacions dels components integrants del grup, s'aprovà en novembre de 1918 la Declaració Valencianista, que només tractava la qüestió nacional. S'hi afirmava que el poble valencià té:

«una forta personalitat social caracteritzada per la possessió d'una llengua pròpia, per la seua modalitat racial, per la comunitat d'història i de condicions econòmiques».

i per aquesta raó pot constituir-se en Estat:

«esta personalitat, pel fet de la seua existència i per la voluntat dels seus components, té dret a constituir un Estat amb el poder de donar-se a ell mateix una constitució: esta és la fonamental reivindicació valencianista».⁴¹

Aquesta afirmació, que tanta polseguera alçà als medis polítics locals, fou més tard matisada i assuavida per Ignasi Villalonga: l'hipotètic Estat Valencià no era en absolut incompatible amb un Estat Ibèric o Espanyol. Encara hi havia un altre aspecte conflictiu: la relació política amb Catalunya i les Illes Balears i Pitiüses. D'una banda hi havia les idees d'Ignasi Villalonga, defensor d'una entitat política exclusivament de País Valencià i, de l'altra, les d'Eduard Martínez Ferrando, partidari d'una federació de País Valencià, Catalunya i les Illes que significàs la unitat políti-

41 «Declaració Valencianista», publicada a *La Correspondencia de Valencia*, 14 de novembre de 1918.

ca catalana. El resultat de l'aparició pública de la Unió Valencianista Regional fou molt favorable per a l'ascendent moviment nacionalista, i sobretot perquè les possibilitats econòmiques del grup financer de Villalonga, amb la possible ajuda de la Lliga, possibilitaren la compra del diari *La Correspondencia de Valencia*, que, de 1918 a 1923, dotarà els valencianistes d'una tribuna d'opinió quotidiana per a la difusió de les idees nacionalistes.

Tribuna que no desaprofitaran els membres de la Joventut Valencianista, entre els quals ja sabem que es trobava Carles Salvador, tot i residir a Benassal, on treballava de mestre. Des de l'11 d'octubre de 1918, data d'aparició del primer article, fins el 1923, en què es consuma la separació de la Unió Valencianista Regional del grup radical de Joventut Valencianista on s'incloua Carles Salvador, publica nombrosos articles, tots amb idèntica finalitat: aconseguir l'ensenyament en la llengua pròpia dels nens valencians i defensar el valencianisme, amb la reiteració d'arguments nacionalistes i pedagògics per tal de despertar les consciències.

També per aquests anys, 1918 o 1919, conegué un personatge clau en la història del valencianisme: Vicent Tomàs i Martí,⁴² incansable nacionalista impulsor de la Lliga de Solitaris Nacionalistes i de la difusió de les idees nacionalistes entre els treballadors del camp. Carles Salvador, un solitari nacionalista a Benassal, mantingué una col·laboració pregonada amb ell, i especialment amb el projecte de coordinar tots els nacionalistes dispersos per

42 Sobre la figura i obra d'aquest entusiasta nacionalista Vicent FRANCH I FERRER ha publicat un estudi exhaustiu, que jo he aprofitat: *El nacionalisme agrarista valencià (1919-1923)*, València, 1980.

les comarques valencianes. El mateix Carles Salvador ens conta així la primera, o almenys una de les primeres, trobada amb el malaguanyat Tomàs i Martí en una de les efemèrides d'obligada concurrència dels joves valencianistes: la diada del 9 d'octubre, commemoració del dia històric de l'entrada a València del rei Jaume I:

«Lo nostre Rei En Jaume el Conqueridor Magnànim, eqüestre, rebia recorts dels valencianistes, i de llorer i de flors i de versos eren les estrofes que rimaven amb la joventut i virilitat dels que portadors de la senyera s'aplegaven al seu voltant "per radiar l'esprit dins lo patri tabernacle".

La jornada fou per a mi d'un caient de tal prestigi que en aplegar Vicent Tomàs i Martí i esbrinar-li que era portador d'una fulla valencianesca, arrebatant-li d'un bell-en-sec un gruixut nombre de la sembradora fulla, em posí a repartir-la amb fervorosa unció».⁴³

Vicent Tomàs i Martí inicia amb l'article «Las voces dispersas», publicat a *La Correspondencia de Valencia* el 18 d'agost de 1919, la campanya en favor d'una organització a nivell de país de tots els nacionalistes. Al mateix diari eixia 16 dies més tard, el 3 de setembre, l'article de Carles Salvador titulat «Los Solitarios», on després d'assegurar la necessitat urgent d'una coordinació de tots els nacionalistes que viuen fora de les grans ciutats:

43 Tret de *La Vida...*, capítol XIII. Potser hom podria pensar que la «sembradora fulla» de què parla és *El Crit de la Muntanya*, i en tal cas aquest encontre s'esdevindria del 1922 al 1923, però açò és impossible perquè l'autobiografia *La vida nova* fou acabada, segons hi afirma Carles Salvador, diumenge de Rams de 1920.

«La soledad es una de las cosas más amargas de la vida, y por culpa de ella, muchos espíritus nacionalistas valencianos quedan sin prestar apoyo a nuestras ideas, por estar aislados en pueblos donde, si a mano viene, sólo hay un valencianista que no habla sin ser combatido por los aferrados a la política caciquil o por los indiferentes a toda reivindicación nacionalista. [...]

Estos solitarios, a quienes han pensado agrupar y dar vida los amigos Eduardo Martínez Ferrando y Vicente Tomás y Martí, necesitan una constante relación con las agrupaciones de las capitales, para que cada día sean mayores sus entusiasmos hacia nuestra ideología y para que logren formar núcleos patrióticos por toda Valencia».

acabava amb un crit d'esperança, si es feia l'esforç necessari per a assolir aquesta organització:

«Un periódico semanal que llegue al solitario ha de ser la base del grupo que se forme a su alrededor. Búsquese un medio práctico de propaganda y veremos cómo el jardín valencianista se llena tupidamente del vigoroso plantel revalencianizador, que lleve a la patria al puerto de salvación: a la Federación de las nacionalidades iberas».

Vicent Tomàs i Martí publica al mateix diari l'article «Una "Lliga Espiritual de Solitaris Nacionalistes"», aparegut el 18 de setembre, quinze dies després del de Carles Salvador, on ja parla d'un repartiment de tasques, en el qual Carles Salvador queda encarregat d'entrevistar-se amb els valencianistes de Castelló per tal d'engegar la Lliga. La idea començava a realitzar-se. A l'estiu següent, el 26 d'agost de 1920, se celebra el I Aplec Valencianista, organitzat per la Lliga de Solitaris Nacionalistes. Una colla de no més de vint valencianistes s'aplegaven a l'ermi-

ta de Sant Antoni, en el terme municipal de Betxí (la Plana Baixa). Aquest primer aplec és més aviat una reunió d'amics sense excessiva transcendència política. D'infinita major importància fou el II Aplec, celebrat al mateix lloc el 31 de juliol de l'any següent. Vicent Tomàs i Martí entrà a formar part com a vocal segon de la Junta de la Joventut Valencianista el novembre de 1920, i de seguida organitza un cicle de conferències a la seu del partit: els *Dimarts d'amical conversa*. A començament de l'any següent n'és elegit president i integra dins de la Joventut Valencianista tots els nuclis locals que havia anat organitzant amb la Lliga de Solitaris Nacionalistes. Gràcies, doncs, al seu dinamisme, aquest II Aplec de Solitaris Nacionalistes fou un autèntic èxit de participació i de resolucions. Hi acudí gent de València, de Castelló, d'Ortells, de Betxí, d'Artana i, també, Carles Salvador, de Benassal.

Carles Salvador tingué una actuació destacada en la discussió de les propostes al voltant del seu projecte de formar una Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana; idea que fou acceptada i defensada pels assistents, de tal manera que en la cinquena de les conclusions s'afirmava que l'Assemblea de Solitaris s'adheria i decidia ajudar Carles Salvador en els esforços per a la creació d'aquesta Associació. Ell mateix publica aquest mateix any l'opuscle explicatiu *Pro Associació Protectora de la Ensenyança Valenciana* i organitza una Oficina d'Acció des de Benassal, que no arribà a donar els fruits esperats per l'adveniment imminent de la Dictadura de Primo de Rivera.

La Dictadura arribà tot just quan començava a funcionar la Protectora, com ho mostra aquesta carta, sense data, però

dels voltants de 1923, de Carles Salvador a Lluís Cebrian Ibor, on li demanava un esquema sobre la història del país, que pogués servir de guia als mestres de les escoles:

«Estimadíssim amic: L'Oficina de la "Protectora" desitjaria encarrilar l'ensenyança a la història nacional a les escoles. Per a tal afer se veu necessitada d'un "Qüestionari d'elements d'Història de València" que imprés puga servir de guia als senyors professors, i de preparació als Concursos d'Història. I vós tan enterat d'esta matèria i tan patriota podríeu redactar-lo, si sou servit.

Tingau a bé comunicar l'acceptació de l'encàrrec que vos fan els consocs de la "Protectora"».

El III encianista, celebrat l'estiu de 1922, com sempre a l'ermita de Sant Antoni de Betxí, va veure incrementada la participació, però Carles Salvador no va poder assistir-hi personalment, i trameté la seua adhesió personal i la de l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana. Entre les conclusions d'aquest III Aplec cal destacar, com en el II, les inquietuds per la promoció i dignificació social de la llengua pròpia del país, alhora que es felicitava la Diputació de València per l'acord del 30 de juny de declarar la cooficialitat del valencià i el castellà, i es trameitia uns escrits en petició de semblants acords a les diputacions d'Alacant i Castelló.

Encara Vicent Tomàs i Martí, amb la col·laboració de Carles Salvador, pretengué d'organitzar per a l'octubre d'aquest mateix any 1922 una Assemblea de Pensament i Acció Valencianista, que, a imitació de la Conferència Nacional Catalana, que havia originat Acció Catalana, desembocàs en un partit valencianista integrador de republicans, carlins i diversos grups valencianistes. Finalment,

en vista de la despreocupació general, Tomàs i Martí mantingué el projecte, però reduït només a les comarques castellonenques. A *El Crit de la Muntanya*, que ell mateix editava, i a l'Oficina d'Acció de Benassal, de Carles Salvador, arribaren centenars d'adhesions, però a la fi l'assemblea no arribà a convocar-se.

A l'estiu de 1923 se celebra l'últim dels aplecs, el IV Aplec Valencianista, que, projectat en principi per a Vila-real, acabà reunint-se, com sempre, a l'ermita de Sant Antoni de Betxí. Tampoc no hi assistirà personalment Carles Salvador, que trameté com l'any anterior la seua adhesió. L'assemblea dirigí la seua felicitació a Acció Catalana, el grup de Catalunya creat feia uns mesos per intel·lectuals independents i per dissidents de la Lliga Regionalista. I com en anteriors aplecs, destaquen els parlaments i les discussions sobre el nacionalisme agrarista, projecte perseguit per Vicent Tomàs i Martí.

Les restants activitats polítiques d'aquest període, originades a la ciutat de València, no comptaren amb la participació directa de Carles Salvador, que com sabem treballava de mestre a Benassal. Podríem recordar entre aquestes iniciatives l'aparició, el 1918, de la Joventut Republicana Nacionalista, organització juvenívola del PURA, la qual originaria el 1934 el partit Esquerra Valenciana; l'aparició de la Joventut Nacionalista Obrera, el 1921, d'efímera vida, però interessant per la incorporació dels obrers al valencianisme; les activitats de l'Agrupació Escolar Nacionalista, fundada a finals de 1918, gràcies a l'entusiasme de l'aleshores estudiant Vicent Tomàs i Martí, i amb l'objectiu de divulgar les concepcions nacionalistes entre els universitaris, bé que el 1921 desapareixia; i les actuacions de Nostra Parla, societat cultural fundada el 1916 i relacionada

amb les entitats autònomes d'igual nom de Catalunya i les Illes, que el 1922 aconseguí de reunir en una assemblea, patrocinada per les diputacions de Castelló, València i Alacant, les forces polítiques valencianes, des dels conservadors fins als blasquistes, per a estudiar la funció social de la llengua del país, objectiu que fou depassat amb manifestacions d'evident caire polític.

Però aquest mateix 1922 comença la desunió dels valencianistes agrupats en la Unió Valencianista Regional. I l'any següent es consuma la separació: el sector dretista, dirigit per Martínez Sabater i Ferrandis Luna, es queda amb *La Correspondencia de Valencia*; el sector progressista, dirigit per Vicent Tomàs i Martí i Adolf Pizcueta —grup en el qual es trobava Carles Salvador—, reobrien el setmanari *Pàtria Nova*. En aquest desenllaç segurament influïren els resultats negatius de totes les eleccions en què participà la Unió Valencianista Regional: les legislatives de l'1 de juny de 1919, les municipals del 8 de febrer de 1920 i les municipals del febrer de 1922. L'arribada de la Dictadura de Primo de Rivera, en setembre de 1923, significà la paràlisi de les activitats nacionalistes i l'inici de les «anyades quaresmals», de què parlava Carles Salvador.

La Segona República comportà un nou període d'auge del moviment valencianista, «especialment sensible —per la seua condició minoritària— als grans canvis de conjuntura de la vida política espanyola».⁴⁴ Durant el període de la «dictablanda» del general Berenguer i de l'almirall Aznar es consuma la separació del moviment valencianista en dues grans branques: la dretana, que continuava englobada dins la Unió Valencianista, i l'esquerrana que

44 Alfons Cucó, *op. cit.*, p.223.

fundà l'Agrupació Valencianista Republicana, amb una ideologia d'esquerra burgesa. La unitat a ultrança, preservada al llarg de la història del valencianisme entre totes les tendències, en persecució de l'èxit de la causa comuna nacional, es trenca definitivament i cada sector s'aniria identificant cada vegada més amb els partits espanyolistes d'ideologia afí.

Carles Salvador, republicà convençut des de la dècada dels anys vint, s'incorpora lògicament a l'Agrupació Valencianista Republicana. Des de Benassal concreta per carta a Adolf Pizcueta les seues divergències amb el manifest fundacional. Aquestes discrepàncies es resumien, com ja hem vist en citar en el punt anterior part d'aquesta carta, en la defensa de la menció expressa de la «nostra catalanitat», però a més a més criticava que:

«Manca també les definicions o exposicions dels termes Liberalisme i Democràcia, ja que ho som tan com valencianistes i republicans, per aclarir, al menys, els dubtes que sobre aquests punts puguen sentir els nostres lectors».⁴⁵

Hi veia necessària una major claredat en la política d'aliances, que Carles Salvador considerava oportuna només amb els valencianistes republicans:

«També manca una major claredat en la declaració de que som disposats a col·laborar amb els grups o partits afins per a obtindre un front únic sempre que pugam redactar conjuntament un programa mínim. Som afins als republicans valencianistes de totes tendències».⁴⁶

45 Tret de la carta a Adolf Pizcueta del 6 de març de 1930.

46 *Ibidem*.

S'oposava a la intromissió perenne en els afers portuguesos dels federalistes de l'Estat espanyol, que en tots els manifestos proclamaven la Federació Ibèrica, on s'havia incloure Portugal, qüestió que depenia, com afirmava Carles Salvador, d'una decisió sobirana dels mateixos implicats. Un nacionalista com ell, tan avesat a patir l'opressió nacional en la pròpia carn, no podia ni acceptar aquests atacs, d'altra banda fruit sols de la retòrica política del moment:

«Crec que és sobrera la declaració d'una federació ibèrica. Portugal bé està com està ara i mentres no demane la federació i València no siga lliure per poder parlamentar i pactar trobo que tota manifestació del tal desig, com a programa de partit, és una intromissió que no ens pertoca fer. Hem de respectar la seua individualitat col·lectiva tant com desitjar la nostra. Altra cosa seria contrària a l'esperit liberal de l'“Agrupació Valencianista Republicana” i al nostre esperit ciutadà.

Fóra millor, per més just, que declaràssem en el Manifest que la València autònoma dins la Catalunya lliure aspira a trobar Portugal i les altres nacionalitats ibèriques en la Societat de Nacions i més avant en uns Estats Units Europeus.

Ja sé que parlar d'aquests Estats Units d'Europa és una utopia però no deixa també de ser-ho la nostra federació amb Portugal que ni els portuguesos volen ni, potser, els convé».⁴⁷

Acaba, però, la carta acceptant que la realitat del carrer no convidava precisament a les seues afirmacions anteriors, tan radicals, i, doncs, tan allunyades de la immensa majoria dels valencians. Deixava en plena llibertat l'amic Pizcueta per a incloure-hi o no al-

⁴⁷ *Ibidem.*

gun dels suggeriments. I, finalment, signà el Manifest, s'incorporà a l'Agrupació Valencianista Republicana i assegurarà la seua disciplina:

«Després d'aquestes declaracions firmo, íntegre, el vostre Manifest que defensaré en la premsa nostrada i allà on siga en ço que crec encertat. La convivència m'obliga, però, a no atacar el que jo crec inoportú».⁴⁸

L'Agrupació Valencianista Republicana no recollí els suggeriments de Carles Salvador, que sens dubte eren massa extremistes per a un partit que aspirava a entrar i guanyar algun representant en el joc electoral del País Valencià d'aleshores.⁴⁹ Tanmateix, aquests suggeriments ens mostren convincentment les preocupacions «polítiques» de Carles Salvador, que si bé no fou, com hem dit, ni un gran ideòleg ni un dirigent, també és cert que mai no es despreocupà de baixar al terreny de la lluita política, malgrat les dificultats de l'aïllament geogràfic, i militar-hi amb l'interès i la responsabilitat que ja coneixem. És, doncs, fals definir-lo, com moltes vegades s'ha fet, d'activista cultural al marge de la participació política. No, Carles Salvador, com demostren els seus articles periodístics, la seua correspondència íntima i la pròpia afiliació, va ser un actiu militant de Joventut Valencianista, de primer, i de l'Agrupació Valencianista Republicana, després, tan actiu com li ho permetia la seua apartada residència.

I n'és una prova, de la seua inquietud política, la sèrie d'articles que va escriure a finals de la Dictadura contra el caciquisme,

48 *Ibidem*.

49 Sobre el contingut ideològic i les actuacions de l'Agrupació Valencianista Republicana vegeu Alfons Cucó, *op. cit.*, pp.192 i ss.

la gran plaga política de les zones rurals, la mateixa que anys abans havia combatut el seu malaguanyat amic Vicent Tomàs i Martí, inquiet com ell per la conscienciació política i nacionalista de les zones rurals valencianes. Sí, Carles Salvador, s'incorporà en la mesura de les seves forces a la lluita política. Quan a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, de tan transcendent resultat, el Front Republicà ofería a l'Agrupació Valencianista Republicana dos llocs en la llista comuna, ell des de Benassal segueix amb màxim interès les negociacions de la capital:

«Me diuen de València que en la unió d'esquerres a l'Agrupació nostra se li designen dos llocs en candidatures. Això va bé si els altres grups republicans no condicionen res més que el republicanisme de l'Agrupació. Si els candidats fossen elegits, podrien fer molt dins de l'Ajuntament pel valencianisme, tal com nosaltres l'entendem. Endavant les atxes!»⁵⁰

I, en efecte, l'Agrupació Valencianista Republicana participà dins el Front Republicà i va col·locar dos militants en l'Ajuntament de València: Francesc Soto Mas i Enric Duran i Tortajada. D'altra banda el sector valencianista dretà, aplegat en la Unió Valencianista, i que participà en les mateixes eleccions, però englobat dins el bloc defensor de la Monarquia, va traure un regidor: Joaquim Reig.

Per primera vegada el valencianisme aconseguia els vots suficients per a col·locar els seus homes en les institucions polítiques valencianes. I, lògicament, de seguida es plantejà la possibilitat d'una entesa dels dos partits, l'esquerrana Agrupació

50 Tret de la carta a Adolf Pizcueta del 3 d'abril de 1931.

Valencianista Republicana i la dretana Unió Valencianista, per a defensar junts els postulats valencianistes comuns. En efecte, s'acordà la formació de la minoria valencianista, integrada pels tres regidors esmentats, que actuarien amb plena llibertat en totes aquelles qüestions que no afectessin «l'actuació municipal en l'aspecte valencianista, polític i administratiu»,⁵¹ qüestions en què la minoria valencianista havia de decidir per majoria de vots.

Aquesta unió tàctica, però, aviat es va veure afectada. A conseqüència d'un agre enfrontament entre l'alcalde blasquista Vicent Alfaro Moreno i Joaquim Reig, la minoria valencianista, en solidaritat amb el seu membre, publicà una nota on acordava que no assistiria a les sessions mentre no rebés una satisfacció.⁵² Tanmateix, un dels tres regidors, Enric Duran i Tortajada, no firmà l'esmentada nota i es negà a acceptar les directrius del seu partit, de manera que l'Agrupació Valencianista Republicana va fer públic un avís on anunciava que aquest regidor havia deixat de pertànyer al partit.⁵³ L'Agrupació continuà mantenint cordials relacions amb la Unió Valencianista i centrant l'activitat política, des de l'aprovació de la Constitució de la Segona República, en l'assoliment d'un Estatut d'autonomia. El 3 d'octubre de 1932 es reunien en el seu local les forces polítiques de València, llevat del PURA i del Partido Republicano Conservador, per discutir les bases d'un acord sobre el qual redactar l'Estatut d'autonomia. Els dos partits citats i la Derecha Regional Valenciana, que s'hi afegí després, no acceptaren les conclusions de la reunió, i des d'aleshores cada bloc inicià un procés diferent i de vega-

51 Vegeu Alfons Cucó, *op. cit.*, p.224.

52 Vegeu el *Diario de Valencia*, 8 d'abril de 1932.

53 Vegeu *El Pueblo*, 14 d'abril de 1932.

des violentament oposat, que s'esvaï, sense cristal·litzar en cap fruit, amb l'arribada al poder el 1934 de la coalició dretana.

Les diferències entre els diversos sectors de l'Agrupació Valencianista Republicana augmentaven amb el temps. D'una banda, es perfilava un sector en el qual hi havia Enric Navarro Borràs, contrari a la unitat interclassista dels valencianistes, i d'altra, el sector, on trobem Adolf Pizcueta, més favorable a una entesa global dels sectors valencianistes. Aquest enfrontament esclatà amb motiu de l'intent, ordit per Joaquim Reig, de fundar un partit, Acció Valencianista Republicana, que era en realitat la concreció pràctica de la seua doctrina política: el valencianisme «totalitari», és a dir, interclassista. Després de diverses reunions de treball entre el Centre d'Actuació Valencianista, dirigit per Joaquim Reig, i l'Agrupació Valencianista Republicana s'arribà a unes conclusions favorables en essència a la concepció doctrinal «totalitària» de Reig, que no van ser aprovades per l'Assemblea de l'Agrupació Valencianista Republicana, reunida a mitjan de març de 1933. El punt de fricció concret va ser el referent a l'ensenyança, que les *Conclusions* volien exclosa de «tota vel·leïtat de monopoli»⁵⁴, mentre que l'Agrupació Valencianista Republicana defensava «la socialització integral de l'ensenyança».⁵⁵

El Camí, dirigit per Joaquim Reig, atacà l'Agrupació Valencianista Republicana perquè la seua esmena, en defensa del monopoli de l'ensenyança en mans de l'Estat, anava contra el nacionalisme. Per contra, el Comitè Polític de l'Agrupació Valencianista Repu-

54 Vegeu el setmanari *El Camí*, 18 de març de 1933.

55 *Ibidem*.

blicana publicà en *El Pueblo*⁵⁶ una nota aclaridora duríssima contra Reig, que acusava d'haver manipulat a *El Camí* el text de les resolucions de l'Agrupació Valencianista Republicana, on es parlava de «nacionalització i socialització íntegra de l'ensenyança» i no solament de socialització. L'Agrupació Valencianista Republicana intentà d'assuavir les relacions amb Reig desautoritzant la contundent nota del Comitè Polític. En realitat, les discrepàncies no es limitaven tan sols al punt de l'ensenyança, hi havia una divergència radical de principi: la no acceptació per part d'un sector de l'Agrupació Valencianista Republicana d'aquell valencianisme «totalitari» o interclassista defensat per Joaquim Reig.

I Carles Salvador quina opinió adoptà llavors? Tinc suficients proves per a creure que ell s'apuntà al sector d'Adolf Pizcueta, és a dir, el defensor d'una entesa valenciana. Almenys aquesta és la deducció a què arribe de la lectura dels següents paràgrafs d'una carta dirigida a Pizcueta:

«Efectivament, dins del valencianisme pareix es cria bé el micro-bi del "malcontentisme", o potser no és més que un resultat funest de la mala educació política dels darrers anys o una manifestació crua de l'arrivisme [sic] a la que tots assistim fa un parell d'anys.

No cal dir que sóc u dels disposats a predicar els postulats del nostre partit —i dic *nostre* perquè em considere de l'"Agrupació Valencianista Republicana"— i que he vist amb indignació com els valencianistes antiliberals han anat a desfogar els seus esplais a *El Pueblo*.

¿Qui són eixos senyors? Ja tinc ganes que me digau quines animetes han pres volada. Bon viatge! I si és per motius materialistes... bon profit!

56 Vegeu *El Pueblo*, 21 de març de 1933.

Me diuen que a l'amic Reig se li prepara un homenatge. Feu present la meua adhesió que incloueix». ⁵⁷

La carta és, sense cap dubte, un atac a la postura d'Enric Navarro Borràs i seguidors, els quals ataca per arribistes, i per haver-se acollit a les planes de *El Pueblo*, portaveu dels blasquistes, d'històrica oposició als valencianistes. També és cert que des de la llunyania de Benassal mal podia assabentar-se de l'entrellat darrer de les qüestions. De tota manera, la seua adscripció al sector d'Adolf Pizcueta és evident. Fins i tot parla en l'esmentada carta del desig d'assistir «als actes de l'Assemblea», que deu ser la que desautoritzà el dur escrit del Comitè Polític en què s'atacava personalment Joaquim Reig.

Adolf Pizcueta anà apartant-se cada vegada més de l'activitat política de partit i adreçant-se les seues forces a activitats cívico-culturals, com l'edició del setmanari *El Camí*, que des del primer número, 5 de març de 1932, a l'últim, 6 d'octubre de 1934, n'aconseguí un total de 134, més de tres mil subscriptors, i esdevingué, com ha afirmat Alfons Cucó, «la publicació més influent de tota la història del valencianisme polític». ⁵⁸ Idèntic trajecte seguí Carles Salvador, que, un any més tard, a punt de canviar la residència a València, deia en la darrera lletra escrita des de Benassal a Adolf Pizcueta:

«És ben trist el que me conteu; l'actitud de dretes i esquerres valencianistes el *[sic]* superarem si no ens decanem cap a cap costat.

⁵⁷ Tret de la carta a Adolf Pizcueta del 29 de març de 1933.

⁵⁸ Alfons Cucó, *op. cit.*, p.223.

Nosaltres, i *El Camí* sobretot, sobre tots». ⁵⁹

Ací acabà la militància en partits de Carles Salvador. En tornar a València dedicarà tot l'esforç a l'activitat cultural i a les tasques cíviques i valencianistes, però ja no s'incorporà a cap organització política. A partir del 1934 el valencianisme «totalitari» que pretenia Joaquim Reig serà ja una quimera impossible. Els valencianistes d'esquerra abandonaran les idees d'unió interclassista i s'acostaran cada vegada més als altres partits republicans.

Des del juliol de 1934 els dissidents valencianistes i contraris a la política dretana del seu partit originari, el PURA, havien fundat Esquerra Valenciana. Eren el sector blasquista, encapçalat per Vicent Marco Miranda, Juli Just, Faustí Valentín i Hèctor Altabàs. El 1936 es va fondre amb els grups valencianistes de Castelló que dirigia Gaietà Huguet, unió que forní el partit d'un major compromís valencianista. El desembre de 1935 apareixia un nou partit valencianista: el Partit Valencianista d'Esquerra, nascut de la conjunció de l'Agrupació Valencianista Republicana, el Centre d'Actuació Valencianista —ja alliberat de les tesis «totalitàries» de l'antic president Joaquim Reig— i el Centre Valencianista de Xàtiva. L'element clau del nou partit fou l'Agrupació Valencianista Republicana, que hi imprimí la seua concepció ideològica: el nacionalisme i la democràcia, representada per la República. Tanmateix, un sector de l'Agrupació Valencianista Republicana, encapçalat per Enric Bastit, no s'integrà en el nou partit i funda pel seu compte Nova Germania, que, més que discrepàncies ideològiques pregones amb el Partit Valencianista d'Esquerra, mantenia segurament diferències de tipus personal.

59 Tret de la carta a Adolf Pizcueta del 4 de juny de 1934.

Culminant aquest procés d'acostament a les opcions republicanes i d'esquerres, l'Esquerra Valenciana i el Partit Valencianista d'Esquerra s'incorporen al Front Popular per a les eleccions del 16 de febrer de 1936 junt a Izquierda Republicana, Unión Republicana Nacional, PSOE, Partido Sindicalista i Partido Comunista. L'Esquerra Valenciana tragué un escó per a les Corts, representat per Vicent Marco Miranda, que s'integrà en la minoria parlamentària del partit afí Esquerra Republicana de Catalunya. Per la seua banda, el Partit Valencianista d'Esquerra aconseguia col·locar cinc membres en la llista de regidors de l'Ajuntament de València. També el 1936, el mes de gener, Joaquim Reig, resuscitava i tornava a la vida política la Unió Valencianista.

El moviment valencianista assolía una audiència i uns èxits polítics i culturals inaudits. El 18 de juliol, però, esclatava la Guerra d'Espanya i s'obria un parèntesi, si no en el camp polític, sí en el cultural, en el qual calgué combatre totes les dificultats que comportava la situació bèl·lica per a la realització de les seues tasques. El desenllaç fou negatiu per als defensors de la República i la democràcia, i unes noves «anyades quaresmals» molt més llargues i crues s'ensenyoriren de l'Estat espanyol i, és clar, del País Valencià.

Carles Salvador no era bàsicament un activista de partit i, malgrat que el retorn a València, li feia més fàcil integrar-se en la lluita política, la militància, sense relleu, des de 1937 al Partit Valencianista d'Esquerra contrasta amb el destacadíssim paper exercit en la construcció de la infraestructura nacional. Sense, però, que açò signifiqués de cap manera l'abandó dels seus anhels republicans, demòcrataliberalistes i nacionalistes. Mai no renuncià al compromís cívic per la defensa d'uns ideals progres-

sistes, com ho demostra el compromís públic de formar part, junt a Enric Navarro Borràs, Adolf Pizcueta, Bernat Artola i Ricard Blasco, de la delegació del País Valencià del II Congrés Internacional d'Intel·lectuals Antifeixistes, celebrat a València el juliol de 1937. Més encara, ell fou el lector i redactor definitiu⁶⁰ de l'informe que la delegació valenciana hi presentà el dia 10, i que ara transcriu com a mostra de la maduresa del moviment valencianista i de l'actitud compromesa de Carles Salvador:

«Assistim avui, per tristes circumstàncies i en la nostra mateixa carn, a una guerra cruel i violenta, provocada pels elements reaccionaris internacionals. En aquest moment, plenament decisiu per al pervindre del món, en aquest moment de liquidació de les oposicions al progrés, nosaltres, escriptors nacionalistes valencians, volem unir la nostra veu al cor de les veus internacionals.

És aquesta, indubtablement, la lluita final i decisiva dels valors absoluts del món. Juguen avui sobre el tapís espanyol dos valors absoluts i definitius, l'ésser i el no-ésser. Amb poques paraules: l'afirmació i la negació de l'home i, per consegüent, el pervindre del món, el pervindre de la cultura. Ara bé, han esdevingut a la nostra terra fenòmens remarcables, no ja per la seua transcendència política, sinó per la seua transcendència cultural.

Hom sap de sobres ja que Espanya, el que comunment denominen Espanya, carix d'una unitat efectiva, específica, per ésser constituïda per un nombrós estol de petites nacionalitats, que des de fa segles, i per una unilateral creència de falsa unitat, han vingut soportant una infam i vergonyosa difamació —i àdhuc opressió— per

60 Vegeu Ricard BLASCO: «El valencianisme cultural durant la Guerra Civil (1936-1939)» dins *L'Espill*, números 1-2, primavera-estiu 1979, p.164. He copiat el text de la revista *Nueva Cultura*, números 4-5, juny-juliol, 1937.

part dels elements centralitzadors, que les predestinaven a morir baix un complet oblit. La realitat espanyola, però, era una altra. La vida bullent de què fruíen les dites nacionalitats, malgrat els esforços inútils per a llevar-li-la, les féu alletar en rebel·lió constant, front per front del poder central. Ara bé, sabem de sobres que aquesta franca tendència de deslligar-se de l'Estat central per a constituir un Estat lliure o federal voluntàriament no pot ser vista, en cap manera, com una desintegració de l'Estat espanyol —puix que és una cosa inorgànica i falsa— ni com un atemptat a l'internacionalisme. Nosaltres proclamem i parlem per la pròpia existència d'escriptors que quan més aferrissat a la terra pairal s'és, més internacionaliste hom arriba a ésser. I no volem admetre ja —després de l'examen dels exemples soviètic i espanyol— cap matisació, barrejament ni intent de confusionisme per part dels elements antirevolucionaris, respecte al debat de la qüestió.

Actualment, en la nostra guerra, han esdevingut fets remarcables que ens obliguen a parlar així. Són aquests, a banda la realitat històrica de que Espanya no és *una*, sinó *vària*, el reconeixement conforme a la constitució de dues nacionalitats pel Govern del Front Popular: Euzkadi i Aragó; el reafirmament del sentiment nacionaliste front als més greus problemes, i la capacitació dels nacionalistes per a lliurar-se de les urpes del feixisme, primer, i per ajudar al manteniment de la guerra d'independència, després.

Però aquestes nacionalitats ibèriques, que existixen amb una plena personalitat i una plena consciència política, no són únicament un fet polític geogràfic o històric. Són també un fet cultural. I, per consegüent, un fet ètic, que demana amb una serena consciència del moment un mínim reconeixement de la seua personalitat, una mínima justícia.

Stalin reconeix al seu llibre *El marxisme i el problema nacional*, que la primera característica d'una nació és la comunitat d'idio-

ma. Hem d'afegir nosaltres que l'idioma és la fonamentació de la cultura, i que ninguna nació tindrà una plenitud cultural mentre no tinga dret a l'ús oficial del seu idioma, perquè açò és la pedra fonamental per a la construcció de la cultura.

Estem reunits avui, els representants de tots els països, baix una bandera comuna de defensa de la cultura. Sabem què és una cultura, i que la comunitat de manifestacions culturals en cada país del món pren el caire i el sentit especialíssims del caràcter d'aquella nació. Ara bé, ¿quins són els perills contra els quals anem a defensar la cultura? Al nostre entendre, la defensem contra el feixisme, que és la negació de l'home, i com tota manifestació cultural prové de la voluntat individual o col·lectiva d'un o varis homes, nosaltres no podem dubtar que el feixisme, en negar l'home nega també la cultura, i més encara, nega les minories culturals, nega les cultures nacionals i nega el dret d'existència cultural, que no política, a les minories nacionals. Per això nosaltres, sense entrar en més generalitzacions, volem fixar el nostre pensament, la nostra posició nacionalista davant el fet concret dels perills que, conjugant-se, atempten contra la nostra cultura autòctona.

Negant el dret d'existència cultural a les minories nacionals, el feixisme sap ben bé que el que nega és l'existència d'un mitjà fonamental de cultura i d'expressió normal per al poble. És en el poble on s'ha conservat, per anys i segles, l'essència de la llengua. Els elements aristocràtics o simplement els que es deien *cults* no volien emprar aquella llengua, únicament conservada pel poble, sota el pretexte de que era un *dialecte*, quan el que volien dir era que la parlava el poble, i ofegar així tota manifestació cultural. El feixisme ha fet més encara. Baix els dictats d'unes confoses idees d'*unitat*, prohibeix actualment, en els territoris rebels, l'ús dels *dialectes regionals*. Per això ens sembla incompreensible que, a hores d'ara, encara algú vullga oprimir els idiomes i personalitats nacionals i es diga

defensor de la cultura. *La millor defensa, cridem nosaltres, és la total defensa dels interessos culturals de les petites nacionalitats.* La defensa de la cultura ha de radicar, d'una manera íntegra i enèrgica, en l'absoluta defensa de les personalitats, autòctones i vàries, de les minories nacionals. I no ja pel que puguen significar d'aportació a la cultura internacional, universal, sinó perquè són les més directament amenaçades pel feixisme, les més oprimides durant segles, i les que més immediatament perillèn. I si no fóra prou això, perquè representen l'única manifestació pròpia dels pobles oprimits, dels pobles malmesos pels centralismes universals.

Hem fixat ja la nostra posició claríssima front als problemes de la cultura, en la seua fase de Nació i Cultura. Sols ens resta ara adreçar-nos ardidament als representants dels altres pobles ibèrics perquè es solidaritzen amb les nostres paraules i facen una campanya general i mancomunada per a la defensa dels interessos generals de les nostres respectives minories nacionals. Els nostres soldats defensen, amb les armes a la mà, la cultura en les trinxeres de la victòria. Els nostres ulls coneixen de misèries, de plors, de dolors. Però confiem en el pervindre, el sentim arreladament nostre, perquè tenim fe en els soldats i fe en la cultura. No és prou parlar, no és prou dir-ho i estar-se quiet. És precis també moure's. ¿Com? Defensant nosaltres, nacionalistes ibèrics, amb la ploma i la paraula, el dret inqüestionable que tenim al reconeixement de les nostres personalitats fonament de la nostra cultura; defensant nosaltres, nacionalistes internacionals, de nostres interessos generals, perquè *defensant la cultura particular, peculiar de cada poble —i encara més, de les petites nacionalitats oprimides—, és com es pot arribar a defensar la cultura general, universal.»*

CONCLUSIÓ

És potser, aquest aspecte de polític militant el més desconegut de la tasca global de Carles Salvador. No em referesc al record, sempre present, de les seues declaracions més contundents, sinó al militant quotidià de partit, a l'activista i a l'ideòleg polític i nacionalista. Segurament hi ha contribuït la seua pròpia afirmació de l'*Antologia de la poesia valenciana en 1930*, ja ressenyada més amunt, on es declarava «polític de l'idioma» i la manca flagrant d'estudis sobre la seua generació; però allò ben cert és que fins i tot el seu fill Carles Salvador i Monferrer participa d'aquesta creença generalitzada:

«Políticament... res, políticament no li interessà més que valencianisme i que per arribar a això no hi havia més que el camí de la llengua i a aquesta va dedicar els seus afanys».⁶¹

Doncs, com acabem de comprovar, la política —la política *tout court* i sobretot la política nacionalista— li van interessar i molt. N'és una ingrata prova més l'*Expediente de Depuración del Ministerio de Educación Nacional* incoat a l'endemà de la victòria franquista, el qual Maria del Carme Agulló, coautora amb Juan

61 Fragment d'una carta que m'escrigué Carles Salvador i Monferrer, l'1 de gener de 1982.

Manuel Fernández Soria, del llibre *Maestros valencianos bajo el franquismo*, m'ha donat a conèixer. Hi consta que els càrrecs que la *Comisión Depuradora* va formular-li eren els quatre següents: «1º Izquierdista. 2º Miembro fundador de la Alianza de Intelectuales Anti-fascistas [*sic* pel guionet]. 3º Miembro del Comité de esta entidad roja. 4º Secretario de la Misma en la sección de Cultura Valenciana».

Carles Salvador va eixir-se'n airós, ben segur que ajudat per bons i influents amics, de tal manera que va poder continuar exercint el càrrec de director del grup escolar de Benimaclet, concedit ja abans de la desfeta.

D'altra banda, repassar la seua trajectòria política significa resseguir la història i les evolucions del moviment valencianista al llarg de la primera meitat del nostre segle: no hi ha empresa cívico-política on no destaque l'aportació significativa de Carles Salvador, aquest «súbdit estètic de Barcelona»⁶², en mots de Vicent Andrés Estellés, aquest etern aprenent de Barcelona, i no sols en l'àmbit estètic, sinó també, com hem vist, en el polític. La seua concepció nacionalista s'enceta amb Prat de la Riba i va evolucionant al compàs de l'avanç del nacionalisme progressista republicà de Catalunya, punt de mira tant de Carles Salvador com dels restants nacionalistes valencians progressistes. Ara bé, no anava en absolut desencaminada la seua autodefinició de «polític de l'idioma», perquè en realitat Carles Salvador identificava llengua i nació, o, millor encara, identificava la llengua com l'element definitori d'una nació, fidel seguidor de les concepcions idealites

62 Vicent ANDRÉS ESTELLÉS: «Carles Salvador» dins *Carles Salvador: 4 elogis i 4 cues*. Ed. Gorg, València, 1973, p.6.

de l'idioma, tal com demostra en els múltiples tractats en la seua defensa; així el 1919 recordava la següent afirmació de Herder:

«La llengua és —deia el Herder—, solidificant les valors quantitatives, l'ànima mateixa dels pobles feta visible i tangible».⁶³

Aquesta identificació de la llengua com a ànima del poble, fidel exponent de la teoria idealista de l'idioma, d'un Vossler i deiebles, assoleix el punt culminant en els anys trenta, amb les tres conferències que llegí en 1934 en la III Setmana Cultural Valenciana, inèdites, i amb *Qüestions de llenguatge*, publicat el 1936. En aquests treballs esmentats recorre a Taine per demostrar que qualsevol obra de l'esperit, com per exemple la literària, no és filla exclusivament de l'esperit, sinó que pertany a tot l'home sencer, de manera que la literatura d'un poble és també el caràcter d'aquest poble. En *Qüestions de llenguatge*, basant-se en Vendryes, mostra l'eliminació de la llengua més feble per la més forta socialment i cultural, la qual cosa no pot ser més alarmant per a Carles Salvador, que reafirma la identificació de llengua i poble:

«Així, doncs, a poble fort culturalment correspon una llengua forta en el sentit d'incorruptibilitat i, pel contrari, a poble feble correspon una llengua influenciable i influenciada. Un dels fenòmens bàsics de tota societat humana, però, és la cultura. I com que no hi ha cultura si no hi ha llenguatge, en qualsevol ordre d'expressió, i com que els pobles es diferencien segons les respectives cultures, bé pot dir-se que *la llengua, l'idioma, és la mateixa nacionalitat*».⁶⁴

63 Carles SALVADOR: *L'idioma valencià a les escoles*. València, 1919, p.5.

64 Carles SALVADOR: *Qüestions de llenguatge*. València, 1936, p.7. El subratllat és meu.

La llengua, doncs, segueix els atzars del poble:

«I és que les llengües segueixen les vicissituds de les nacionalitats, car, com diu Manzini, la unitat del llenguatge manifesta la unitat de la natura moral d'una nació, i crea la seua idea dominant. Quina, si no la llengua, és la força que aglutina els individus, el vincle que els unix en les societats humanes perquè les relaciona?»⁶⁵

D'ací la seua obsessió en la defensa de la llengua, que no cessaria fins a la mort. El valencià per a Carles Salvador no era un simple component, ni que siga el més visible, del poble: era gairebé l'essència d'aquest poble. En desaparèixer la llengua, aquest hauria desaparegut, per molts elements folklòrics propis que conservàs. I, és clar, Carles Salvador, «el polític de l'idioma», no es trobava disposat a permetre-ho. Aquesta doble militància nacionalista, cultural i política, que mantingué un perfecte equilibri fins a la desfeta de la Guerra Civil, es desequilibrà en la postguerra a favor de l'activitat cultural, per raons òbvies. Una activitat dedicada a la renaixença cultural, sobretot gramatical, en uns moments de desesperada supervivència.

La veritat és que Carles Salvador, com ja ha advertit Francesc Pérez i Moragón,⁶⁶ era un home acostumat als inescotables temps adversos: des del 1919, en què ell comptava vint-i-sis anys, trenta-sis de la seua vida transcorregueren sota les dictadures de Primo de Rivera (1923-1930) i de Franco (1939-1975),

65 Carles SALVADOR: *Qüestions...*, p.8.

66 Vegeu Francesc PÉREZ I MORAGÓN: «Pròleg» a Carles Salvador: *Gramàtica Valenciana*. València, 7a edició, 1978, p.12.

a part els setze mesos de «dictablanda» (governos de Berenguer i Aznar) i els tres anys de la Guerra Civil. D'ací el mèrit de l'herència transmesa per Carles Salvador: una impagable obra literària i gramatical,⁶⁷ i una tan important i exemplar militància política.

67 Per a un estudi i una valoració de la vida i l'obra global de Carles Salvador recomane, modestament, llegir el meu llibre *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, editat el 1983 per la Diputació de València.

ÍNDIX ONOMÀSTIC

Abadal i Calderó, Ramon d'.....	29, 31
Aguirre i Verdaguer, Francesc.....	34
Agulló i Díaz, Maria del Carme.....	59
Alcover i Sureda, Antoni Maria.....	8
Alfaro i Moreno, Vicent.....	49
Almirall i Llozer, Valentí.....	20
Alomar i Villalonga, Gabriel.....	29, 30
Altabàs i Alió, Hèctor.....	53
Andrés i Estellés, Vicent.....	60
Arana Goiri, Sabino.....	20
Artola i Tomàs, Bernat.....	55
Aznar Cabañas, Juan Bautista.....	44, 63
Barberà i Martí, Faustí.....	19
Barea i Pérez, Romà.....	34
Bastit i Garcia, Enric.....	53
Benavente Martínez, Jacinto.....	10
Benlliure i Gil, Marià.....	27
Berenguer Fusté, Dámaso.....	44, 63
Blasco i Laguna, Ricard.....	55
Cambó i Batlle, Francesc.....	36
Cantó i Blasco, Francesc.....	33
Carner i Romeu, Jaume.....	29, 30
Cebrian i Ibor, Lluís.....	42

Cucó i Giner, Alfons.....	29, 30, 31, 44, 47, 49, 52
Dato Iradier, Eduardo	33
Duran i Tortajada, Enric	48, 49
Duran i Tortajada, Miquel.....	31, 34
Estrada Estrada, José.....	33, 34
Fernández Soria, Juan Manuel.....	60
Ferrandis i Agulló, Marià.....	34, 36
Ferrandis i Luna, Salvador.....	44
Franch i Ferrer, Vicent.....	32, 34, 35, 38
Franco Bahamonde, Francisco.....	62
Froebel, Friedrich Wilhelm August.....	11
García Smith, Manuel.....	34
Gascón Marín, José.....	14
Girard, Jean-Baptiste.....	11
Herbart, Johann Friedrich.....	11
Herder, Johann Gottfried	61
Hernández, Godofred	18
Huguet i Segarra, Gaietà.....	53
Jaume I el Conqueridor	32, 39
Just i Gimeno, Juli.....	53
Kardec, Allan	30
Llorente i Olivares, Teodor.....	29, 33
Maestre i Laborde-Boix, Francesc.....	33
Mancini, Pasquale Stanislao	62
Maragall Gorina, Joan	29, 30
Marco i Miranda, Vicent	53, 54
Martí i Julià, Domènec.....	29, 30
Martínez i Ferrando, Eduard.....	30, 34, 36, 37, 40
Martínez-Sabater i Seguí, Eduard	44
Moliné i Brasés, Ernest.....	29, 31
Moliner i Nicolás, Francesc.....	33

Moll i Casasnovas, Francesc de Borja.....	8
Monferrer i Beltran, Sofia.....	7
Monforte Conejos, Manuel.....	34
Montessori, Maria.....	11
Navarro i Borràs, Enric.....	50, 52, 55
Ors i Rovira, Eugeni d'.....	12
Pérez i Lucía, Joan.....	34
Pérez i Moragón, Francesc.....	62
Pestalozzi, Johann Heinrich.....	11
Pizcueta i Alfonso, Adolf....	22, 44, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 53, 55
Prat de la Riba i Sarrà, Enric.....	20, 23, 30, 60
Primo de Rivera Orbaneja, Miguel.....	8, 18, 26, 41, 44, 62
Reig i Rodríguez, Joaquim.....	48, 49, 50, 51, 52, 53, 54
Salmerón Alonso, Nicolás.....	30
Salvador i Monferrer, Carles.....	59
Salvat-Papasseit, Joan.....	10
Serrano i Simeón, Josep.....	27
Simó i Marín, Manuel.....	30
Soriano y Barroeta-Aldamar, Rodrigo.....	30
Sorolla i Bastida, Joaquim.....	27
Soto i Mas, Francesc.....	48
Stalin, Iósif.....	56
Taine, Hippolyte.....	61
Tomàs i Martí, Vicent.....	38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 48
Trotski, Lev.....	17
Trullenque i Santafe, Rafel.....	34
Valentín i Torrejón, Faustí.....	53
Vendryes, Joseph.....	61
Villalonga i Vilalba, Ignasi.....	36, 37, 38

ÍNDIX D'ORGANITZACIONS

Acció Catalana.....	42, 43
Acció Valencianista Republicana.....	50
Agrupació Escolar Nacionalista.....	43
Agrupació Valencianista Republicana.....	22, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 53
Alianza de Intelectuales Anti-Fascista.....	60
Aplec Valencianista.....	40, 41, 42, 43
Assemblea de Pensament i Acció Valencianista.....	42
Assemblea de Solitaris.....	41
Assemblea Regionalista Valenciana.....	19, 23, 29, 32
Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana.....	8, 11, 41, 42
Centre d'Actuació Valencianista.....	50, 53
Centre de Cultura Valenciana.....	8
Centre Nacionalista Republicà.....	19
Centre Valencianista de Xàtiva.....	53
Conferència Nacional Catalana.....	42
Congrés Internacional d'Intel·lectuals Antifeixistes.....	55
Derecha Regional Valenciana.....	49
Esquerra Republicana de Catalunya.....	54
Esquerra Valenciana.....	43, 53, 54
Front Popular.....	54, 56
Front Republicà.....	48
Grupo Regionaliste.....	35

Izquierda Republicana.....	54
Joventut Nacionalista Obrera.....	43
Joventut Nacionalista Republicana.....	32
Joventut Regionalista.....	35
Joventut Republicana Nacionalista.....	43
Joventut Valencianista	32, 33, 34, 35, 36, 38, 41, 47
Lliga de Solitaris Nacionalistes.....	38, 40, 41
Lliga Regionalista de Catalunya.....	36, 38, 43
Lo Rat Penat.....	8, 9, 10, 11, 27, 29, 32, 33, 35
Nostra Parla.....	43
Nova Germania	53
Partido Comunista.....	54
Partido Republicano Conservador.....	49
Partido Sindicalista.....	54
Partit Valencianista d'Esquerra.....	53, 54
PSOE (Partido Socialista Obrero Español).....	54
PURA (Partido de Unión Republicana Autonomista).....	43, 49, 53
Solidaritat Catalana.....	30
Solidaritat Valenciana.....	32
Unió Valencianista Regional.....	35, 36, 37, 38, 44, 48, 49, 54
Unión Republicana Nacional.....	54
València Nova.....	19, 29

ÍNDIX DE PUBLICACIONS PERIÒDIQUES

Avant	18
Diari de Sabadell	34
Diario de Castellón	11, 13, 26
Diario de la Mañana.....	17, 25
Diario de Valencia.....	49
El Camí.....	50, 51, 52, 53
El Crit de la Muntanya.....	39, 43
El Mercantil Valenciano.....	35
El Pueblo.....	35, 49, 51, 52
Foc y Flama.....	10
La Correspondencia de Valencia...21, 23, 26, 35, 37, 38, 39, 44	
La Revista.....	14, 22, 24
La Voz de Valencia.....	35
Las Provincias.....	34
L'Espill	55
Libertad	14, 15, 16, 17, 21, 24, 25, 28
Lo Crit de la Pàtria.....	30
Nueva Cultura.....	55
Pàtria Nova.....	32, 33, 34, 35, 36, 44
Renaiximent	30
Renovación	21, 23
Terra Valenciana	30

ÍNDIX BIBLIOGRÀFIC

AZNAR I SOLER, MANUEL: «Redreçament i ruptura de la cultura valenciana (1927-1936)» dins *Els Marges*, 12, Barcelona, 1978, pp. 23-58.

AZNAR I SOLER, MANUEL: «La ruptura dels procés de redreçament cultural al País Valencià (1936-1939)», dins *Els Marges*, 13, Barcelona, 1978, pp. 3-32.

BLASCO, RICARD: «El valencianisme cultural durant la Guerra Civil (1936-1939)» dins *L'Espill*, 1-2, València, 1979, pp. 95-169.

BLASCO, RICARD: «Pròleg» a Carles Salvador: *Poesia*. Institució Alfons el Magnànim, València, 1981, pp. 7-99.

BLASCO, RICARD: «Carles Salvador i Gimeno, polític de l'idioma i poeta (1893-1955)», dins *Revista de Catalunya*, 80, Barcelona, desembre 1993, pp. 112-118.

BLASCO, RICARD: «Carles Salvador i la infraestructura cultural valencianista», dins *Caplletra*, 16, monogràfic sobre Carles Salvador a cura de Manuel Pérez Saldanya i Vicent Simbor, Barcelona, primavera 1994 [1997], pp. 83-92.

CUCÓ, ALFONS: *El valencianisme polític (1874-1936)*, Lavínia, col. Garbí, 1. València, 1972.

CUCÓ, ALFONS: «Actituds polítiques i lingüístiques al País Valencià contemporani», dins *Treballs de Sociolingüística catalana*, 1, València, 1977, p. 67-80.

FRANCH I FERRER, VICENT: *El nacionalisme agrarista valencià (1919-1923)*. Editorial Prometeo, València, 1980.

FRANCH I FERRER, VICENT: «L'escàndol dels Jocs Florals de 1915 a València», Premi Jaume I dels IX Premis Literaris d'Alberic, juny 1978, publicació de l'Ajuntament d'Alberic.

MARÍN, E; FERRER, A: (entrevistadors): «Entrevista a Sofia Salvador», dins *Saó*, 166, quadern monogràfic dedicat a Carles Salvador, València, setembre de 1993, pp. 39-41.

MARTÍNEZ FERRANDO, EDUARD: *Solidaridad i Regionalismo*. València, 1908.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC: «Pròleg» a Carles Salvador: *Gramàtica Valenciana*, 7a edició, València, 1978.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC: «Treballs i dies de Carles Salvador», dins *Saó*, 166, quadern monogràfic dedicat a Carles Salvador, València, setembre de 1993, pp. 30-31.

PÉREZ MORAGÓN, FRANCESC: «Carles Salvador i la reivindicació de l'ús social de la llengua catalana», dins *Caplletra*, 16, monogràfic sobre Carles Salvador a cura de Manuel Pérez Sal-

danya i Vicent Simbor, Barcelona, primavera 1994 [1997], pp. 225-237.

PITARCH, VICENT: «Carles Salvador, idioma i pàtria», dins *Saó*, 166, quadern monogràfic dedicat a Carles Salvador, València, setembre de 1993, pp. 36-37.

PITARCH, VICENT: «Introducció» a Carles Salvador: *A l'ombra del Penyagolosa*, Centre Excursionista de Castelló-Fundació Carles Salvador, Castelló de la plana, 2005, pp. 11-21.

REIG, JOAQUIM: *Concepte doctrinal del valencianisme*. València, 1933.

SALVADOR, SOFÍA: «Carles Salvador i Gimeno: l'home i l'obra», dins *Caplletra*, 16, monogràfic sobre Carles Salvador a cura de Manuel Pérez Saldanya i Vicent Simbor, Barcelona, primavera 1994 [1997], pp. 249-259.

SIMBOR ROIG, VICENT: «El pensament polític de Carles Salvador (A través de la seua obra periodística)» dins *Trellat*, 2-3, estiu-tardor, València, 1980, pp. 88-97.

SIMBOR ROIG, VICENT: *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*. Diputació Provincial de València, València, 1983.

SIMBOR ROIG, VICENT: «Carles Salvador i l'ensenyament del català al País Valencià», dins *Actes de les 5es Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans*, vol. II, *Llengua i educació en una perspectiva històrica*, Eumo, Vic, 1984, pp. 293-306.

SIMBOR ROIG, VICENT: «Carles Salvador, lluitador nacionalista», dins *Saó*, 166, quadern monogràfic dedicat a Carles Salvador, València, setembre de 1993, pp. 32-33.

SIMBOR ROIG, VICENT: «Introducció» a Carles Salvador: *Papers de premsa*, Institució Alfons el Magnànim, València, 2000, pp. 11-44.

VALOR, ENRIC: «Record de Carles Salvador», dins *Saó*, 166, quadern monogràfic dedicat a Carles Salvador, València, setembre de 1993, p. 38.

Carles Salvador i Gimeno (València, 1893-1955)

Mestre, gramàtic i escriptor.

Participà activament en el moviment de renovació pedagògica i en la valencianització de l'escola. Així, el 1932 fou un dels signants de les *Normes de Castelló*; el 1933 organitzà la 1a Colònia Escolar Valencianista a Sant Pau i promogué l'Associació Protectora de l'Ensenyança Valenciana.

Divulgador de la doctrina gramatical de Pompeu Fabra al País Valencià, destaquen entre les seves obres en aquest àmbit *Qüestions de llenguatge* i *Gramàtica valenciana*. El 1951 fundà dins Lo Rat Penat els cursos de Llengua i Literatura Valenciana.

Vinculat a l'avantguardisme literari valencià, fou un dels principals poetes de la seva època.

El 1975 el Secretariat de l'Idioma a València fundà en memòria seva els Cursos Carles Salvador.

Vicent Simbor i Roig (Alginet, 1951)

Catedràtic del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València. Autor, entre molts d'altres, dels llibres *Els orígens de la Renaixença*, *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, *Els fonaments de la literatura contemporània al País Valencià (1900–1939)* i *La narrativa catalana del segle XX*.

